

Kvalitatívna analýza naratívu o privátnom zjavení Panny Márie v rómskom prostredí ako príklad viac-hlasnej etnografie²

Abstract

The overall research dataset used for the purposes of this paper is part of ongoing research of the author on Roma folk beliefs (2006–2007), as well as on the activities of both traditional and non-traditional religious movements among the Roma in Slovakia (2003–2011). The study offers an in-depth qualitative analysis of a narrative on private Marian apparitions of one Romani woman living in a segregated Roma settlement in Šariš region, Eastern Slovakia, using the interpretative-phenomenological analysis (IPA, Smith et al. 2009). In order to offer the reader a holistic picture of research situation, the author uses not only the qualitative analysis and thematic coding, but also the perspective of multi-vocal ethnography (Tobin 1988; Clegg 2017). The interview is thus embedded in the synchronous context of field journal notes of the author, as well as in the diachronic context of her recent memories. The qualitative analysis also includes a wider context of the thematic search of media reports on local apparitions among Roma households in Eastern Slovakia. Based on the concept of polyphony and dialogism, the author discusses also broader methodological point of the production of ethnological knowledge within synergic and creative triangulation of actors in terms of author – informant – reader.

Key words:

Marian apparitions, private religiosity, popular religion, Romani Christianity in Slovakia, interpretative-phenomenological analysis, multi-vocal ethnography, production of ethnographic knowledge

1 Autorka je riaditeľkou Ústavu etnológie a sociálnej antropológie SAV. E-mail: tatiana.podolinska@savba.sk

2 Štúdia je výstupom vedeckého projektu VEGA 2/0060/19 *Etnografický výskum nenáboženskosti a sekularizmu v modernej slovenskej spoločnosti (životné trajektórie a príbehy)*. Štúdia tiež vznikla v rámci Platformy rómskych štúdií (viac pozri na <http://www.romologicke-studie.ukf.sk/>).

Táto štúdia vychádza z mojich opakovaných výskumov rómskej ľudovej viery (2006–2007) a výskumov pôsobenia tradičných i netradičných náboženských hnutí medzi Rómami na Slovensku realizovaných v rokoch 2003 až 2011.

V predchádzajúcich výstupoch z týchto výskumov som sa pokúsila, s istou dávkou generalizácie, vytvoriť typológiu prvkov tradičnej rómskej religiozity v slovenskom rurálnom prostredí a upozorniť na rôzne fenomény kultúrnej a etnickej reinterpretácie (majoritného) kresťanstva v rómskom prostredí na Slovensku (Podolinská 2009). Špeciálne som poukázala aj na fenomén etnického a kultúrneho „privlastňovania“³ Panny Márie („Čokoládová Mária“ pozri Podolinská 2007, 2014).

V tejto štúdií prinášam hĺbkovú kvalitatívnu analýzu jedného rozhovoru o viacnásobnom osobnom zjavení Panny Márie v rómskej domácnosti na východnom Slovensku. Analyzované interview je zasadené do synchronného kontextu zápiskov z môjho terénneho denníka a diachrónneho kontextu spomienok na situačný kontext daného výskumu. Kvalitatívnu analýzu rozprávania rámcovo zasadzujem i do širšieho kontextu tematickej rešerše zo správ médií o lokálnych zjaveniach v rómskych domácnostiach na východe Slovenska. Hoci v časti 4.1 tejto štúdie prinášam aj náčrty primárnej a sekundárnej analýzy ako účasť diskusie, plne reflektujem, že z hĺbkovej analýzy jediného interview nemožno vyvodzovať všeobecnejšie závery.

Z hľadiska samotných dát, ich interpretácií a zistení je táto štúdia určená pre odborníkov, ktorí sa zaoberajú mariánskou a rómskou ľudovou zbožnosťou. Možno ju však tiež vnímať ako príspevok do diskusie o metodológii analýzy kvalitatívneho výskumu, pretože s použitím klasických metód analýzy a interpretácie by som sa k tu publikovaným zisteniam nedopracovala. Táto štúdia však v rómskych, religionistických a antropologických štúdiách v Česku a na Slovensku otvára aj tému metodológie písania o kvalitatívnych výskumoch, v zmysle písania štúdií s otvoreným koncom, ktoré volajú po kreatívnej a autonómnej participácii čitateľa ako integrálnej súčasť produkcie etnografického poznatku. Adresátom tohto článku je vedecká a odborná verejnosť z romistických, religionistických a antropologických kruhov, ktorej bolo priznané tvorivé aktérstvo pri hľadaní vlastných interpretácií prezentovaných dát a tiež aktívne cenzorstvo mnou použitých analytických a interpretačných postupov.⁴

3 V texte používam dvojité úvodzovky na označenie: 1) priamej reči, 2) terminologického termínu či použitého myšlienkového alebo metodologického konceptu, 3) autorského dištancu, 4) metaforického a symbolického významu či použitia výrazu (slovného spojenia), t.j. z hľadiska vedeckej či logickej exaktnosti nie celkom „ostrého“ významu či použitia uvedeného výrazu (slovného spojenia).

4 Štúdiu som pred finálnou úpravou textu nechala prečítať dvom laikom v zmysle etnologického, antropologického vzdelania či romistickej témy. Ich názory ohľadne argumentácie, balansu hlasov i celkovej dynamiky textu boli pre mňa cennými radami pri dokončovaní textu. Laickí čitatelia ocenili možnosť kontroly metódy mojej práce i uvažovania a poskytnutie paralelných vhladov, čo im umožnilo vytvoriť si vlastný názor a dospieť k vlastným interpretáciám, resp. aj lepšie porozumieť tým mojim.

1. Úvodné metodologické poznámky

1.1 Viac-hlasná etnografia, autorská triangulácia, rola aktérstva a naratívnej autority pri produkcii etnografického poznatku

Pri hľadaní vhodnej metodológie na analýzu terénnych dát som – ako každý kvalitatívny sociálny vedec/vedkyňa – stála pred neľahkým rozhodnutím, ako po skončení etnografického výskumu získané dáta usporiadať, vyselektovať, zoradiť, interpretovať a akým – vedecky a eticky korektným – spôsobom o nich písať.

Dnes, ešte viac ako v minulosti, sa hovorí o tzv. *participatívnom*⁵ a *kolaboratívnom*⁶ prístupe. Hoci aj v participatívnom aj kolaboratívnom prístupe ide najmä o to, nechať zaznieť hlas a názor ľudí, ktorí sú zvyčajne iba pasívnymi „objektmi“ našich vedeckých štúdií, pre potreby tejto štúdie som volila v mnohom podobný prístup tzv. viac-hlasnej etnografie.⁷

Na rozdiel od participatívnych prístupov, viac-hlasná etnografia nemusí mať priamy aplikačný charakter, ani nemusí priamo „zmocňovať“ informátorov do rovnakej polohy ako samotného autora štúdie. Viac-hlasná etnografia metodologicky zámerne necháva zaznievať všetky hlasy čo najautentickejším spôsobom, pričom sa nesnaží ich jednotiť do jedného (výsledného) hlasu, a zároveň chce čo najvernejšie priblížiť všetky okolnosti, ktoré by mohli vplyvať na tvorbu etnografického poznatku vrátane osoby samotného autora.

Viac-hlasnú etnografiu som si pre potreby štúdie zvolila práve a najmä pre to, že nevytvára autorský plurál a je mimoriadne sebareflexívna, sleduje skôr vedecké ako aplikačné ciele a nejednotí diskurzy – vedecký diskurz vs. diskurz „obyčajných“ ľudí; tie ostávajú zachované takpovediac v pôvodnom znení a v optimálnom prípade znejú paralelne.

Domnievam sa však, že viac-hlasná etnografia (podobne ako to robí participatívny výskum), by sa mala vo väčšej miere zaujímať o rolu čitateľa (v zmysle adresáta, konzumenta, objednávateľa atď.), ktorý je pri tvorbe etnografického poznatku dôležitým aktérom rovnako ako jeho *autor*. Ak pod „etnografickým

5 Participatívne výskumné metódy sa snažia plánovať a realizovať výskum s aktívnou účasťou ľudí, ktorých sa výskum týka. Títo potom nie sú pasívnymi objektmi výskumu, ale jeho aktívnymi účastníkmi. Participatívne metódy sa najčastejšie používajú pri výskume aplikačného charakteru, pri nastavovaní účinných intervencií, pri plánovaní a pri vypracovávaní expertíz. Výstupy z takýchto výskumov teda nemusia byť čisto vedecké, práve naopak – častejšie slúžia pre „prax“ či „aplikáciu“. V optimálnom prípade z nich profitujú všetky zúčastnené strany (Bergold, Thomas 2012).

6 *Kolaboratívne* metódy písania v sebe zahŕňajú tvorivú prácu viacerých autorov. Ide o spoločné práce vzniknuté v spoluautorstve minimálne dvoch osôb (pozri napríklad Johnson 1997).

7 Tzv. *multivoval ethnography* by sa dala preložiť aj ako „polyfonická etnografia“. Vzhľadom na to, že tento názov evokuje skôr muzikologický žáner, volím doslovný preklad do slovenčiny ako „viac-hlasná etnografia“. K definícii pozri napríklad Tobin 1988.

poznatkom“ rozumieme poznatok vznikajúci počas etnografického výskumu a poznatok vznikajúci v procese písania o etnografickom výskume alebo pri jeho prezentácii, je potrebné nielen citlivo a rolovo symetricky otvárať tému samotného autorstva etnografických poznatkov, ale aj tému čitateľského publika. Preto je aj vo viac-hlasnej etnografii potrebné rozšíriť požiadavku participácie a spolupráce medzi autorom a informátorom pri výskume i pri písaní textu i na nutnosť aktívnej participácie a spolupráce s čitateľom textu.⁸

Okrem roly *autorstva*, ktorá sa pri optimálnom nastavení tvorby etnografického poznatku deje v synergetickej triangulácii autor-vedec, autor-informátor, autor-čitateľ, je nemenej dôležité zohľadniť rolu *aktérstva*⁹ a *naratívnej autority*¹⁰ jednotlivých autorov. V procese tvorby poznatku (či už samotného výskumu alebo pri selekcii dát, písaní textov či inej prezentácii poznatkov) totiž môže byť niektorý z autorov zamlčaný – buď nepočujeme jeho autentický hlas (autor-informátor), alebo mu nebol ponechaný priestor na aktívne aktérstvo a participáciu na tvorbe poznatku (autor-čitateľ / adresát / konzument poznatku).

Domnievam sa preto, že optimálne nastavená produkcia etnografického poznatku by mala ponechávať priestor na aktérstvo, autorstvo i naratívnu a interpretačnú autoritu pre všetky zúčastnené strany, pričom ich hlasy by mali byť nielen vypočuté, ale (v textoch a projektoch) aj autenticky počuté.¹¹

Ak hovoríme o vedeckých výskumoch, pri produkcii poznatku v teréne je výskumník rovnako dôležitým aktérom ako informátor. Výskumník je tak rovnakým participantom výskumnej situácie ako samotný informátor. Výsledná podoba výskumných dát bytostne závisí nielen od toho, *kto* príbeh vyrozprával, rovnako dôležité je aj to, *komu*, *kedy*, *kde*, *za akých okolností* a *akým spôsobom*.

Optimálne napísaný výsledný text by teda mal v podobe viac-hlasnej etnografie čo najvernejšie priblížiť výskumnú situáciu, nechať počuť autentické hlasy všetkých aktérov¹² a zachytiť mieru aktérstva a participácie, a to tak výskumníka, ako aj informátora. Rovnako dôležité je, aby v interpretácii výsledného obrazu zostal

8 K úlohe čitateľa pri interpretácii a čítaní textu pozri tiež poznámka 14 v tejto štúdii. Táto „čitateľská rola“ sa však dá rozšíriť aj o podmienku čitateľského vkladu nielen v podobe tvorivej interpretácie ex post čítaných textov, ale aj pri koncipovaní intervencii, či pri písaní projektov a tvorení výskumných dizajnov. V aplikačných a participatívnych projektoch je, koniec koncov, bežnou praxou aktívne zainteresovať rôznych potenciálnych čitateľov výsledných textov, či už z polohy „adresát“, „konzument“ alebo „objednávateľ/zadávatel“ výskumu/intervencie/expertízy/správy. Ich rola na výslednej produkcii poznatku by v žiadnom prípade nemala byť zamlčaná – aj preto sa, okrem iného, v autorských textoch korektné uvádza, v rámci akého projektu, resp. zadania vznikli.

9 *Aktérstvo* vnímam ako mieru konania či nekonania v danej situácii.

10 K tomu pozri Clifford 1983.

11 V tomto prípade je však pri písaní vedeckých textov v prvom rade dôležité jasne odlišovať viaceré úrovne autentických hlasov a čitateľovi poskytnúť viac-hlasný záznam z výskumnej situácie s čo najplastickejším popisom danej situácie.

12 Aj v zmysle citovania dlhších pasáží z doslovných prepisov rozhovorov, či prístupu k plným prepisom alebo k audionahrávkam z rozhovorov.

dostatok miesta na aktívne a samostatné aktérstvo a interpretáciu i samotnému čitateľovi.

Participatívne prístupy, resp. kolaboratívne texty síce volajú na spoluprácu informátorov, vo výslednej výpovedi však nie vždy jasne zaznieva aj ich hlas v autentickom znení. Napriek neutrálnemu používaniu plurálu 1. osoby množného čísla „my“ (t. j. autor-vedec a autor-informátor), vo väčšine prípadov vystupuje v role autority a hlavného aktéra autor-vedec: on selektuje a usporadúva dáta v role *editora*, je tiež hlavným iniciátorom výskumu aj samotného písania, a je i tým, kto jednotí hlasy vo výpovedi a dáva jej ucelený a logicky konzistentný charakter. Ak je navyše autor-vedec za výskum a písanie „platený“ (je to jeho zamestnanie), a autor-informátor nie, nemizne ani argument *kolonialistického a asymetrického* prístupu – stáva sa len menej viditeľný a sofistikovanejší. Osobne si tiež nemyslím, že je našou úlohou „robiť z informátorov vedcov“. Ponúkať (vnucovať) komukoľvek náš (vedecký, západný, moderný... atď.) hodnotový systém a uvažovanie môže mať pre ľudí z inej kultúrnej a hodnotovej „bublíny“ katastrofálne dôsledky. Vedec má, podľa môjho názoru, v prvom rade citlivo rešpektovať pravidlá „sveta, do ktorého vstupuje“, nenarušať jeho krehké nepísané pravidlá, citlivo reflektovať a predvídať možné následky svojho konania a čo najmenej zneisťovať informátora v jeho primárnom svete istoty. Je totiž veľmi otáznne, či mu môže ponúknuť „plné členstvo“ v inom, lepšom a istejšom svete.

Niektorí autori volia radikálny prístup a s úmyslom celkom decentralizovať autorstvo sa stávajú v poradí druhými autormi textov, alebo autorstvo celkom prenechávajú na autorov-informátorov (k tomu pozri Clifford 1983: 118–146). Iní autori v snahe čo najviac utlmiť svoju úlohu autora/editora/cenzora zase experimentujú s uverejňovaním „surových“ (nespracovaných) terénnych zápisov a dát, ktoré obsahujú iba minimálne editované prepisy z interview získaných v teréne (napr. Dwyer 1982).

Domnievam sa, že táto snaha o úplné umlčanie autora-vedca je jednak umelá (autor-vedec je vždy aktérom; táto rola sa nedá vygumovať; výskumnú situáciu veľmi aktívne ovplyvňuje už len tým, že je na mieste prítomný, spôsobom kladenia otázok, či smerovaním výskumnej témy), a jednak kontraproduktívna, pretože narúša produktívnu tvorbu etnografického poznatku v autorskej triangulácii vedec – informátor – čitateľ. Vedec tak má rovnako dôležitý autorský hlas¹³ ako informátor; vedec má dokonca hneď niekoľko mimoriadne dôležitých hlasov vyplývajúcich z viacrolového obsadenia jeho vlastného „Ja“ (profesionál/súkromná osoba, muž/žena, sociálny status, náboženské vyznanie...); jeho hlas možno

13 Je dôležité vnímať, že aj *pasívny hlas* výskumníka (výskumník nič nepovedal), je hlasom, pretože výskumník má *aktívne aktérstvo* už len svojou prítomnosťou a vyvolaním výskumnej situácie. Výskumník zásadným spôsobom interaguje s (aktívnym) hlasom informátora, aj ak je v rozhovore jeho hlas celkom neprítomný a celkom pasívny. Informátor s výskumníkom vedie neustále dialóg, aj počas monológu, a implicitne či explicitne s ním v myšlienkach i reči interaguje (pozri aj poznámku 14).

štruktúrovať ešte jemnejšie: v podobe „Minulé Ja“ v terénnom denníku, „Minulé Ja“ v súčasnej pamäti, „Súčasnú Ja“ v aktuálnej prítomnosti.

V tomto zmysle považujem za veľmi inšpiratívnu prácu jedného z protagonistov viac-hlasnej etnografie vo vizuálnej antropológii Josepha J. Tobina (1988). Pri hľadaní vhodnej metódy sa riešiteľský kolektív dokumentárneho projektu snažil decentralizovať a deprivilegovať autora-antropológa. Nešlo im len o nahradenie *pozitivistického antropológa* (z pozície moci, vzdelania a prostriedkov nadradeného a privilegovaného voči informátorom, vnímaných ako „objekty“ svojho výskumu i následných textov) *reflexívnym* a empatickým antropológom (1988: 174). V duchu dialogického konceptu *heteroglosie* a *polyfónie* textu Michaila Michajloviča Bachtina¹⁴ sa totiž snažili priznať hlas aj svojim informátorom (v ich prípade učiteľom, študentom, rodičom a samotným deťom). J. J. Tobin v tom čase tento prístup označoval doslovne ako *populistický postštrukturalizmus*,¹⁵ ktorý definoval ako vieru v schopnosť „obyčajných ľudí“ vysvetliť význam ich konania a analyzovať zmysel inštitúcií a sociálnych sietí, ktoré vplývajú na ich život (Tobin 1988: 174).¹⁶ V predmetnom výskume, uplatňujúc metódu viac-hlasnej etnografie, filmári nechali okrem vlastných hlasov (autorov-vedcov) zaznieť aj hlasy svojich informátorov, ktoré tematicky rozdelili na (1) auto-etnografické, (2) etno-sociologické a (3) etno-etnografické, ktoré definovali ako (1) názory a vlastné interpretácie informátorov na výskumnú tému, (2) názory a vlastné interpretácie informátorov na sociálne inštitúcie v ich vlastnej kultúre a (3)

14 V tomto smere je stále inšpiratívny koncept *polyfónie* a *dialogizmu* ruského literárneho vedca a teoretika Michaila Michajloviča Bachtina (1895–1975). V práci *Problémy Dostojevského tvorby* („Problemy poetiki Dostojevskogo“, Moskva, 1929) interpretuje Dostojevského spôsob písania románu ako *mnohohlasý (polyfonický)*. Bachtin však v origináli v ruštine používa aj termín *разноречие* („raznorečije“). „Hlas“ v tomto smere nie je úplne správny preklad; Bachtin skôr hovorí o „reči“; čo je celý sémantický a jazykový komplex; je to spôsob reči, ale aj naratívny diskurz a spôsob uvažovania o svete, presnejšie by sa dalo povedať, „v reči ukrytý svet“. Bachtin ako prvý upozornil na to, že Dostojevskij vo svojich románoch, na rozdiel od jednohlasného monologického autorského románu, používa na vypovedanie príbehu tzv. *multiperspektívnu naráciu*. Text tak nie je dielom výhradne autora, ale tvorí sa v priestore jeho recepcie, interpretácie a komunikácie s čitateľom. Autor textu nemá vôbec dominantný hlas, je len jedným z mnohých. *Polyfonickosť* (rozumej „raznorečije“) textu znamená, že postavy polemizujú nielen navzájom, ale aj s hlasom samotného autora a narátora. Autor tak nemusí byť totožný s postavou narátora, ale môže pôsobiť ako ďalšia postava. Každý z hlasov má vlastnú perspektívu, hodnotový svet, validitu a naratívnu váhu. Podľa Bachtina v Dostojevského románoch nejstuje „jednotný objektívny svet“. Čitateľ tak zažíva „svet“ s každou postavou inak. *Dialogizmus* zase znamená, že žiadna postava nemá svoj logický a statický jednotný charakter a diskurz, ale neustále interaguje s postavami a okolím, stavom vecí minulých a dokonca i budúcich. Podľa Bachtina sme vždy v dialógu nielen s inými ľuďmi a sebou samými, ale i celým okolitým svetom a všetkými možnými jeho stavmi (Bachtin 1988; Voropaj 2002).

15 V originále „populist post-structuralism“ (Tobin 1988: 174).

16 V tomto bode by sa však dalo s Tobinom polemizovať, pretože nie každé správanie je racionálne a, napokon, ani každý profesionálny vedec nie je schopný objektívnej a racionálnej sebareflexie a analýzy faktorov ovplyvňujúcich jeho vlastné správanie (ako vedca či súkromnej osoby). Analytický spôsob myslenia a schopnosť sebareflexie nemusi patriť do samozrejmej výbavy „obyčajných ľudí“, preto je v istom zmysle utopické očakávať to automaticky.

názory a vlastné interpretácie informátorov na vzťahy medzi kultúrnym zázemím vedcov-výskumníkov a informátorov.

Ako som spomenula už vyššie, prístup viac-hlasnej etnografie ma oslovil najmä preto, že sa nesnaží gumovať žiadne autorstvo, ani nepoužíva metódu umelého plurálu, v ktorom zanikajú autentické individuálne hlasy a rôznorodé, konceptuálne odlišné diskurzy. Vzhľadom na charakter svojho výskumu ho považujem za optimálny spôsob zachovania produktívnej tvorby poznatku v triangulácii autor – informátor – čitateľ. Aj keď ani tento prístup *nerieši problémy asymetrie v aktérstve a autorite*, vnímam ho ako úprimný pokus otvoriť komplikovaný problém *naratívnej autority*. Osobne som volila prístup zachovania naratívnej autority autora-vedca so zachovaním významnej časti autentickej výpovede autora-informátora (vrátane spôsobu reči a diskurzu). Viac-hlasnosť výpovede som navyše doplnila diachrónnym hľadiskom konfrontácie súčasného autorsko-vedeckého „Ja“ s minulými terénnymi zápiskami. V kontextualizujúcej tematickej rešerši správ z médií zase zaznieva hlas profesionálov zo žurnalistického prostredia, ktorý v sebe zaujímavým spôsobom mieša hlasy majoritného diskurzu s autentickými výpovedami informátorov, miestami prepletenými aj osobným postojom autora správy.

1.2 Tematická analýza a interpretačno-fenomenologická analýza

Pri analýze samotných dát som sa inšpirovala metódou tzv. *tematickej analýzy*¹⁷ a *interpretačno-fenomenologickej analýzy*. Obe patria v súčasnosti k najpoužívanejším metódam na interpretatívne spracovanie korpusov kvalitatívnych dát. Podľa V. Brauna, V. Clarka (2013, 2006) a R. E. Boyatzisa (1998) tematická analýza pozostáva z analytickej konštrukcie kódov a tém v kvalitatívnych verbálnych vyjadreniach, pričom sleduje vzory výskytu, váhy či asociácie týchto kódov v rámci jednotlivých tém (Herzog, Handke, Hitters 2019).

Keďže mnou analyzovaný naratív bol v prvom rade emotívnou výpoveďou o osobnom zjavení Panny Márie a o jeho dopadoch na hodnotový svet informátorky a jej aktérstvo, v mojom prípade som už v prvom cykle kódovania použila tzv. *afektívne metódy*,¹⁸ ktoré sa zameriavajú na pomenovávanie subjektívnych kvalít skúsenosti (emócie, hodnoty, rozpory/konflikty, úsudky/súdy, postoje atď.). Podľa J. Saldaña môžeme v tomto zmysle používať napríklad: (a) *emočné kódovanie* (zachytávajúce aktuálne alebo zažité emócie; viac v Saldaña 2016: 124–130, 293)

17 Tematická analýza (*thematic analysis* – TA) je podobná kvalitatívnej obsahovej analýze (*content analysis*, Schreier 2014), ale na rozdiel od nej neprináša iba čistý popis korpusu kvalitatívnych dát, ale aj jeho interpretáciu. Je preto vhodnejšia na malé a stredne veľké korpusy dát (rátané na desiatky interview). Obsahová analýza sa používa primárne na analýzu väčších a veľkých súborov dát (počítaných na stovky interview) (Herzog, Handke, Hitters 2019: 4).

18 Tzv. *affective methods* (Saldaña 2016: 124–143).

alebo (b) *hodnotové kódovanie* (postihujúce informátorov systém hodnôt, postojov a svetonázor, resp. religiozitu/vieru/spiritualitu; viac v Saldaña 2016: 131–136; 298). V následnej kvalitatívnej analýze som sa snažila zachytiť implicitné aj explicitné kódy, ktoré som neskôr štruktúrovala do tém.

V prípade tejto štúdie som aplikovala aj postupy tzv. *interpretačno-fenomenologickej analýzy*.¹⁹ Fenomenologický prístup umožňuje sústrediť sa nielen na samotnú výpoveď, ale aj na životný svet informátora, jeho osobné zážitky a jeho osobnú percepciu skúmaného predmetu či javu (Smith, Flowers, Larkin 2009; Smith 2015). Súčasne je to jeden z mála prístupov, keď sa reflektuje aj skutočnosť, že výskum aj písanie o ňom je dynamický proces, v ktorom výskumník zohráva svoju aktívnu rolu (Smith, Osborn 2007). Tento prístup volím aj pre to, že priznáva, že výsledky, ktoré prináša, sú mimoriadne subjektívne, teda jedinečné a neprenositelné mimo daného výskumného kontextu a nemajú primárne slúžiť na všeobecnejšie generalizácie ani komparácie (Smith 2015). Nezanedbateľnou výhodou tejto hĺbkovej metódy je, že sa môže zamerať aj na celkom malé súbory výpovedí (do 10) a môže hĺbkovo analyzovať aj jedinú výpoveď, čo je aj náš prípad.

V tejto štúdiu prinášam kvalitatívnu analýzu jediného hĺbkového interview s témou veľmi privátneho a citlivého charakteru. Mojou primárnou ambíciou bolo čo najpodrobnejšie a najvernejšie prezentovať kontext rozprávania o konkrétnom zjavení, vrátane rozprávačky a samotnej autorky článku v kontexte výskumu a rozprávania samotné. Akceptujúc požiadavku sebareflexivity a neustáleho zohľadňovania aktérskej roly bádatela v kontexte výskumu, v tomto konkrétnom prípade považujem seba – výskumníčku – za rovnocennú aktérku rozprávania (najmä jeho druhej časti). Z tohto dôvodu do analytického korpusu dát zaraďujem aj zápisky z môjho terénneho denníka, ktoré v istom zmysle chápem ako komplementárne k prepisu audionahrávky interview.

Ďalšie významné metodologické rozhodnutie bolo inšpirované kritickou poznámkou W. Hollwaya a T. Jeffersona (2000), ktorí spochybnili prax kódovania dát a ich partikulárne členenie do oddelených fragmentov vytrhnutých z pôvodného kontextu narácie. Podľa môjho názoru veľmi oprávnene namietli, že takáto fragmentácia a následná manipulácia vedie k ignorácii prepisu ako celku, ktorý nie je len mechanickým súborom častí. Pre celkové porozumenie teda čitateľ potrebuje poznať aj pozíciu a následnosť jednotlivých častí v celkovom texte (originálny sekvenčný sled).

Pre potreby tejto štúdie, aj s ohľadom na tvorivé aktérstvo a cenzorstvo čitateľa, preto pracujem s (takmer) celým prepisom rozhovoru o zjavení a s (takmer) celým prepisom relevantného extraktu z môjho terénneho denníka. Všetky vety v prepise rozhovoru som očíslovala. Podobne som očíslovala aj tematické a kódované odseky. Pre potreby následnej hĺbkovej kvalitatívnej analýzy som teda pracovala so

¹⁹ Interpretatívna fenomenologická analýza (*interpretative phenomenological analysis* – IPA), viac v Smith 2015.

sémanticky kódovanými časťami prepisu rozhovoru a prepisu z terénneho denníka v originálnom sekvenčnom poradí odsekov a viet. Čitateľ tak má podrobnú predstavu o poradí jednotlivých častí (až na úroveň vety) a ich pozícii voči celku.

2. Zjavenia Panny Márie a Ježiša v rómskych osadách na (východnom) Slovensku (mediálna rešerš)

Ako súčasť širšieho kontextu analyzovaného rozprávania na úvod prinášam stručnú tematickú rešerš správ z médií (teda len vzdialenú ozvenu týchto, vzhľadom na môj výskum, *externých hlasov*), vrátane načrtnutia ich typických či spoločných tematických prvkov. Táto rešerš však poskytuje čitateľovi odvolávky na zdrojové správy, aby si v prípade záujmu mohol preštudovať komplexné výpovede o iných zjaveniach v rómskom prostredí – ako ich zachytili rôzni autori správ v médiách.²⁰

V ostatných rokoch – aj vďaka zvýšenému záujmu médií – sú na internete dostupné informácie o privátnych „zjaveniach“²¹ Panny Márie alebo Ježiša, či obrazu Svätej rodiny nielen v rôznych lokalitách s koncentráciou rómskeho obyvateľstva, ale i v majoritnej populácii na Slovensku. Spomeňme napr. zjavenia zaznamenané v rómskom prostredí²² za posledných asi 10 rokov: zjavenie siluety Ježiša v Hlinnom na stene omietky domu (1997),²³ videnie siluety Ježiša počas dvoch nocí pri splne mesiaca v Šarišskom Jastrabí (2009),²⁴ zjavenie Panny Márie v letokruhoch zrezaného kmeňa stromu medzi Rómami spod Laščíka (2009),²⁵ rozpoznanie siluety Ježiša v letokruhoch na priereze kmeňa stromu v Čaklove (2010),²⁶ zjavenie podobizne obrazu Ježiša, Panny Márie a anjela na sklenených

20 Keďže kvalitatívna či diskurzívna analýza mediálnych správ o zjaveniach nebola predmetom tejto štúdie, v texte ich hlbšie neanalyzujem a prinášam len ich tematickú rešerš so sumárom základných tematických prvkov. Rešerš správ je uvedená v chronologickom poradí.

21 Termín „zjavenie“ budem používať ako prevzatý z emického slovníka tlačových správ alebo od samotných respondentov. Kým mediálne správy hovoria o „údajných zjaveniach“ a k ich „pravosti“ sa vyjadrujú skôr zdržanlivo, samotní respondenti (svedkovia, vizionári atď.), ako vyplýva z uvedených správ, sú o ich pravosti presvedčení.

22 Z hľadiska diskurzu je zaujímavá parodická rešerš autora z nerómskeho prostredia k viacerým „rómskym zjaveniam“, viď <http://birdz.sk/torpedo08/blog/zahadne-zjavenia-v-osadach-cast-prva/177906-clanok.html>, pod názvom *Záhadné zjavenia v osadách! Časť prvá* (príspevok je uvedený aj pod linkom s názvom *Napínavé príbehy*) (z 13. februára 2019; navštívené 7. augusta 2019).

23 Správa viď <https://www.pluska.sk/plus-7-dni/domov/10/video-jezis-rure-batizovciach-zjavenie-romskej-osade-robi-majitelom-sporaka-problemy.html> (z 1. novembra 2016; navštívené 7. augusta 2019).

24 Správa viď <https://www.pluska.sk/plus-7-dni/domov/10/video-jezis-rure-batizovciach-zjavenie-romskej-osade-robi-majitelom-sporaka-problemy.html> (z 1. novembra 2016) alebo <https://www.cas.sk/clanok/137313/romovia-zo-sarisskeho-jastrabia-na-mesiaci-sme-videli-jezisa/> (zo 4. novembra 2009; obe lokality navštívené 7. augusta 2019).

25 Správa viď <http://www.espektrum.sk/index.php?text=1691-romovia-pod-lascikom-tvrdia-ze-sa-im-zjavila-panna-maria> (z 9. augusta 2009; navštívené 7. augusta 2019).

26 Správa viď <https://www.pluska.sk/plus-7-dni/domov/10/video-jezis-rure-batizovciach-zjavenie-romskej-osade-robi-majitelom-sporaka-problemy.html> (z 1. novembra 2016; navštívené 7. augusta 2019).

dvierkach od kozuba v Hencovciach (2011),²⁷ zjavenie siluety Panny Márie na stene domu v Handlovej (2011),²⁸ zjavenie siluety Ježiša na skle dvierok elektrického sporáka v Batizovciach (2016),²⁹ zjavenie Ježiša na skle dvierok sporáka v Petrovej (2018),³⁰ zjavenie Ježiša na stene domu v rómskej kolónii pri obci Zemplínska Teplica (2018),³¹ zjavenie Ježiša a Panny Márie na dverách sekretára nábytkovej zostavy v obci Turňa nad Bodvou (2018)³² a zjavenie Krista a Satana na dverách skriňovej zostavy v Moldave nad Bodvou (2019).³³ Najnovšie medializované je zjavenie Panny Márie na obrazovke TV z júla 2019.^{34, 35} Mediálne správy do výpočtu zjavení zaradili aj „zjavenie démona“ vo Vyšnej Kamenici (2011)³⁶ a zjavenie „nadprirodzeného úkazu“ záhadných očí v Čirči (2017).³⁷

27 Správa vid' <https://www.pluska.sk/plus-7-dni/domov/10/video-jezis-rure-batizovciach-zjavenie-romskej-osade-robi-majitelom-sporaka-problemy.html> (z 1. novembra 2016); alebo YouTube video <https://youtu.be/RDSDWXUCMUE>; obe lokality navštívené 7. augusta 2019.

28 Správa vid' <https://myhornanitra.sme.sk/c/5976870/s-udajnym-zjavenim-chceli-niektori-obyvovatelia-handlovej-obchodovat.html#ixzz5ndVc5c7y> (z 13. júla 2011; navštívené 7. augusta 2019).

29 O zjavení informovala TV Markíza, správa dostupná na <https://spis.korzar.sme.sk/c/20361478/batizovce-ozjaveni-jezisa-hovori-aj-svet.html> (20. októbra 2016; navštívené 7. augusta 2019). Ďalšiu mediálnu správu o tom istom zjavení vid' na <https://www.pluska.sk/plus-7-dni/domov/10/video-jezis-rure-batizovciach-zjavenie-romskej-osade-robi-majitelom-sporaka-problemy.html> (z 1. novembra 2016) alebo tiež [https://www.mojevideo.sk/video/2846b/v_osade_sa_zjavil_jezis_na_sporaku_\(slovensko\).html](https://www.mojevideo.sk/video/2846b/v_osade_sa_zjavil_jezis_na_sporaku_(slovensko).html) (pozri tiež rozsiahlu diskusiu k príspevku). Všetky lokality navštívené 7. augusta 2019.

30 Správa vid' <https://www.hlavnespravy.sk/osade-vychode-slovenska-sa-skle-kuchynskej-rury-udajne-zjavil-jezis-kristus-pravoslavny-knaz-objasnil-situaci/1512898> (zo 6. septembra 2018). Videoreportáže dostupné na https://www.mojevideo.sk/video/2e135/_zjavenie_na_sporaku.html a https://www.mojevideo.sk/video/2f73/na_vychode_sa_v_sporaku_zjavil_jezis_kristus_na_kolenach_niektro.html. Zjaveniam v Petrovej a Batizovciach sa venuje aj mediálna správa na <https://hornyzemplin.korzar.sme.sk/c/20909581/zjavenia-spasitela-na-dverach-sporaka-videli-uz-v-dvoch-osadach.html#ixzz5v5OjFII> (z 9. septembra 2018). Všetky lokality navštívené 7. augusta 2019.

31 Hlavné správy TV Joj, správa na <https://magazin.panobcan.sk/osadnici-hovoria-o-dalsom-zjaveni-na-stene-domu-udajne-videli-jezisa-krista/> (navštívené 7. augusta 2019).

32 Videoreportáž odvysielanú na TV JOJ pozri na [https://www.mojevideo.sk/video/2d66f/modlia_sa_k_starej_skrini_\(neveril_som\).html](https://www.mojevideo.sk/video/2d66f/modlia_sa_k_starej_skrini_(neveril_som).html) (z 30. júna 2018; navštívené 7. augusta 2019).

33 Video pozri na https://www.mojevideo.sk/video/2ec9c/zjavenie_na_starej_skrini_opat_uraduje.html (13. január 2019).

34 Videoreportáž odvysielaná na TV Markíza (vid' <https://www.facebook.com/TelevizneNoviny>). Videoreportáž natočenú 10–15 minút po úkaze (12:40) filmovým štábom Fluidum Film s.r.o., ktorý zhodou okolností v Zborove natáčal dokumentárny film *Cesta von*, možno zhladiť na YouTube na <https://www.youtube.com/watch?v=WDJVBBCBa8Y&feature=share>. Všetky lokality navštívené 7. augusta 2019. Za upozornenie na toto zjavenie ďakujem kolegovi Mgr. Tomášovi Hrustičovi z ÚESA SAV.

35 Videoreportáž možno nájsť na: http://www.tvnoviny.sk/zaujímavosti/1971251_zahadne-zjavenie-panny-marie-v-romskej-osade-sa-vysvetlilo-urcite-sa-zasmejete?fbclid=IwAR31ALP_KPh9ztyfgSAccnXuXQCw4LLk2Fw6BG5kR0GnV4y-N1DXFd8PQ# (navštívené 7. augusta 2019).

36 Správa vid' <https://www.pluska.sk/plus-7-dni/domov/10/video-jezis-rure-batizovciach-zjavenie-romskej-osade-robi-majitelom-sporaka-problemy.html> (z 1. novembra 2016); YouTube video na <https://youtu.be/Aev662LXcXc>. Všetky lokality navštívené 7. augusta 2019.

37 Videoreportáž a správa dostupná na <https://muzskysvet.sk/video-zahadny-ukaz-v-romskej-osade-vsetci-sa-boja-a-modlia/> (z 30. júna 2018; navštívené 7. augusta 2019).

Hoci každé z tu uvedených zjavení má odlišný kontext, pre väčšinu z nich je charakteristické, že sa udiali v *intímnom prostredí súkromných domácností* (stena domu, dvierka nábytku, dvierka od sporáka či kozuba, TV obrazovka) alebo v ich tesnej blízkosti (klátky dreva v exteriéri domu). Uvedené médiá zjavenia sa – napriek svojej predošlej profánnej funkcii – stali predmetom uctievania a prestali sa používať na svoj pôvodný účel. V citovaných správach médií o zjaveniach – napriek tomu, že ide o kusé správy s minimom kvalitatívnych výpovedí – predsa len možno pozorovať určité styčné body, resp. tendencie a spoločné tematické prvky:

a) *interpretovanie (nezvyčajnejších) udalostí v rámci náboženského kódu:*

„...sú presvedčení o tom, že Krista naozaj videli“ (mediálna správa, ďalej m. s. Hlinné); „Rómovia spod Laščíka sú presvedčení,...“ (m. s. Laščík); „Omietka tam vytvorila obraz, ktorý miestni obyvatelia považujú za zjavenie“ (m. s. Handlová); „Miestni veria tomu, že to je zjavenie“ (m. s. Batizovce);

b) *prežívanie zjavenia ambivalentným spôsobom* (emócie radosti a šťastia, dojatia, ale aj zmätenia a strachu):

„Sme šťastní, že nás prišiel navštíviť Boží syn“ a „My sa však Boha nebojíme, lebo on je naša láska“ (m. s. Šarišské Jastrabie); „Až mi mráz prešiel po chrbte“ (m. s. Laščík); „Myslím si, že sa nám zjavila Panenka Mária, no neviem, prečo práve na našom dome“ (m. s. Handlová); „Mnohí sa neubránili ani slzám“ (m. s. Batizovce); „Veria síce na zázraky, no v dome ich mať nechcú“ (m. s. Moldava na Bodvou); „...mnohí plačú,“ (m. s. Zborov); „Odvtedy sa miestni modlia, aby sa im nestalo niečo zlé“ a „Tento úkaz sa objavil zo dňa na deň, čo majiteľov domu poriadne vystrašilo. (...) Myslia si totiž, že ide o zjavenie a niekto im chce niečo povedať, pričom nevedia, či majú čakať dobrú alebo zlú správu“ (m. s. Čirč);

c) *spontánne interné prijatie zjavenia* (v rámci lokálnej rómskej komunity):

„Okamžite priniesli sviečky a na elektrickej rozvodni si urobili oltár, ku ktorému sa chodili modliť“ (m. s. Handlová); „Zjaveniu ľudia v osade dôverujú“ (m. s. Batizovce);

d) *kolektívna reakcia a prežívanie zjavenia* (improvizované oltáriky, modlitebné miesta):

„K domu sa chodili modliť hlinší Rómovia i stovky turistov“ (m. s. Hlinné); „Všetci v osade sa vraj začali tuho modliť“ (m. s. Šarišské Jastrabie); [dekan]: „Kmeň ležal v tráve pri kostole a od objavu bol denne obsypaný modliacimi sa Rómami“ (m. s. Čaklov); „Osadníci kľaciac pred rúrou odriekali modlitby“ či „V dome, kde sa rúra so zjavením nachádzala, sa ľudia striedali ako na bežiacom páse“ alebo „...pri rúre sa modlili do ôsmej ráno“ a „Na rúre pribudli sošky Panny Márie a obrázok Ježiša a z kuchyne sa stala modlitebňa“ (m. s. Batizovce); „...miestni sa začali pravidelne modliť“ (m. s. Zemplínska Teplica); „Všetci rozrušene diskutujú, mnohí plačú, alebo padajú na kolená a vrúcne sa modlia“ (m. s. Zborov);

- e) *vyhľadávanie interných aj externých autorít na confirmáciu pravosti*, či už náboženského (kňaz) alebo nenáboženského charakteru (starosta, médiá): „Keď som zistil, čo to je, opýtal som sa kamaráta, ktorý mi pomáhal, či niečo vidí“ (m. s. Laščík); „Handlovčania sa rozhodli privolať aj kňaza“ (m. s. Handlová); „Obyvatelia osady sa s nezvyčajnou situáciou zverili starostovi, ako aj farárovi“ (m. s. Zemplínska Teplica); „Rodina H. z Moldavy na Bodvou žiada o pomoc miestneho farára“ (m. s. Moldava na Bodvou);
- f) *(zväčša) zdržanlivý alebo negujúci postoj externých autorít*: „Cirkev je v takýchto veciach zdržanlivá“ (m. s. Hlinné); „Viem, že nás Rómov farár nemá rád, a preto nás ani neprijal“ (m. s. Šarišské Jastrabie); [dekan]: „Podľa mňa tam však nejde o žiadne nadprirodzené zásahy alebo zjavenia...“ (m. s. Laščík); „Nahnevaný farár im odkázal, aby radšej chodili do kostola“ (m. s. Čaklov); „Starosta Hencoviec však ... Obrázok zmazal a povedal, že majú prísť až potom, ak sa zjaví opäť“ (m. s. Hencovce); „Prievidzský dekan M. D. sa k úkazu na dome v kolónii vyjadrovať nechcel“ (m. s. Handlová); „Pravoslávny kňaz ale vyzýva k opatrnosti“ (m. s. Batizovce); [správca farnosti]: „Tak ja som im odkázal..., že sme samozrejme zdržanliví v takýchto prípadoch, tak aby ešte počkali nejaký ten týždeň“ (m. s. Zemplínska Teplica);
- g) *spätne hľadanie príčin zjavenia* (motív kolektívnej „vyvolenosti“, ale aj chudoba či choroba konkrétnej osoby): „A vraj im to bolo dopriate preto, lebo majú doma postihnuté dieťa“ (m. s. Hencovce); „...verili, že Ježiš sa im zjavil preto, aby ich zbavil biedy“ (m. s. Batizovce); „Zjavenie vraj súvisí s chorobou ich matky“ (m. s. Moldava na Bodvou);
- h) *hľadanie posolstva zjavenia* (ochrana ľudí v obci, uzdravenie konkrétnych osôb): „Veríme, že príde za nami ešte raz a všetci pôjdeme do neba“ (m. s. Šarišské Jastrabie); „Ľudia v kolónii veria, že zjavenie ich ochráni od nešťastia. M. dúfa, že odoznenie všetkých zlých ľudí, – ktorí tu kradnú, pijú a hádajú sa, jej mama verí v uzdravenie chorej svokry“ (m. s. Handlová); „Veria, že Ježiš sa im zjavil preto, aby ich povzbudil“ (m. s. Batizovce);
- i) *pocitovanie záväzku* (tendencia postaviť oltár či kaplnku na mieste zjavenia, resp. hľadať dôstojné umiestnenie pre médium zjavenia): „Miestni Rómovia by chceli, aby dvierka od rúry boli vystavené v kostole“ (m. s. Batizovce); „Chceme, aby sa sem [farár] prišiel pozrieť, posvätiť toto miesto a postaviť kaplnku, aby sme sa mali kde modliť“ (m. s. Handlová); [dekan]: „Našiel som tam asi 50 ľudí pri urobenom akoby oltári, na ktorom boli položené dva kláty okrúhleho dreva.“ (m. s. Laščík); ale aj pocity záväzku v zmysle potreby kolektívneho „polepšenia sa“ v zmysle zintenzívnenia viery a zlepšenia medziludských vzťahov: „...sľúbili, že sa polepšia“ a „...“

sľubujeme, že naveky budeme dobrými veriacimi a budeme páchať len dobro“ (m. s. Šarišské Jastrabie);

j) „hlavné zjavenie“ niekedy sprevádzajú *sprievodné zjavenia*, či znamenia, alebo iné „nadprirodzené“ úkazy, čo očití svedkovia vnímajú ako konfirmáciu pravosti zjavenia:

„Navyše tvrdia, že sa tam následne udialo viacero zjavení“ (m. s. Zemplínska Teplica). Mediálne správy (výnimočne) zachytili aj *zjavenia démonických bytostí a diabla*: „Niektorí vidia v pravom dolnom rohu aj obrysy diabla“ (m. s. Zborov); „Na východe Slovenska sa na skrini zjavila tvár Ježiša Krista a Satana“ (m. s. Moldava na Bodvou); „...zjavenie démona, ktoré v novembri 2011 strašilo Rómov“ (m. s. Vyšná Kamenica).

3. Privátne Zjavenie Panny Márie v Hermanovciach³⁸

3.1 Širší situačný kontext výskumu

V ďalšej časti priblížim širší výskumný situačný kontext analyzovaného rozprávania o zjavení Panny Márie v rámci korpusu dát z výskumu rómskej religiozity v rokoch 2006 až 2007 na východnom Slovensku.³⁹ Do Hermanoviec som sa dostala roku 2006. Mapovala som vtedy prejavy religiozity v rómskych domácnostiach, domáce oltáre, náboženské obrazy, sošky, ich kompozície, ale aj domáce fresky insitných rómskych i nerómskych maliarov. Pri tej príležitosti som sa stretla s viacerými privátnymi zjaveniami Panny Márie a Ježiša Krista medzi miestnymi Rómami (spolu osem rôzne dlhých príbehov), ktoré väčšinou vyústili do stavby privátnych rodinných kaplniek či oltárikov, či už priamo v obydlí (na mieste, kde sa Panna Mária zjavila; obr. 1, 2), alebo na fasáde domu (obr. 3, 4, 5, 6), alebo podnikli k namaľovaniu obrazu (obr. 7) či postaveniu kaplnky na ulici pred domom (obr. 8a, b) alebo v záhrade okolo domu (obr. 9) či vyrobenia sochy či kríža (obr. 10 a 11).

38 V tomto prípade uvádzam pravú lokalitu výskumu (Hermanovce). Kvôli možnosti budúcej vedeckej komparácie meno lokality nie je anonymizované ani zmenené. Podobne uvádzam aj pravé meno rozprávačky (Kristína). Kristína o svojom zjavení v osade svedčí verejne a s nahrávaním rozhovoru, dokumentovaním v prostredí jej domácnosti i publikovaním zozbieraných údajov súhlasila. Osobne sa domnievam, že v striktnom zmysle slova, na Slovensku ani nie je možné skutočne anonymizovať lokalitu, v užšej komunite sociálnych a humanitných vedcov (romistov, historikov, etnografov a antropológov) je takáto anonymizácia len ťažko dosiahnuteľná. Ak už sa v takomto kontexte a špecifických prípadoch lokality anonymizujú, mal by existovať - povedzme - ich interný vedecký kód, kde by bola pravá identita lokality určená a prístupná na vedecké komparatívne účely. Podobne, ak anonymizujeme mená informátorov z etických dôvodov, je opäť na mieste sa pýtať, či máme právo publikovať dáta, ktoré by akýmkoľvek spôsobom mohli ohroziť, znevážiť či poškodiť našich informátorov, aj ak sú „anonymizovaní“. V mojom výskume uplatňujem požiadavku striktnej etickej korektnosti a publikujem len tie dáta, ktoré nemôžu poškodiť mojich informátorov/-rky. Preto aj v tomto príspevku používam pravé meno lokality aj informátorky.

39 Mapované lokality: Jarovnice, Svinia, Hermanovce, Abranovce, Žehňa, Uzovské Peklany, Rokycany, Terňa, Vyšný Slivník, Furmanec, Raslavice, Muršov.

Obr. 1 Miesto zjavenia Panny Márie na stene v interiéri Kristíninho domu; 2006, Hermanovce | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 2 Kristínina kaplnka Panny Márie v interiéri domu; 2006, Hermanovce | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 3 Privátna kaplnka na fasáde rodinného domu; 2006, Žehňa | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 4 Privátna kaplnka na fasáde rodinného domu; 2006, Žehňa | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 5 Malba Panny Márie na omietke panelového domu. Text pod malbou: „EVA. MÁRIA NAŠA JEDINÁ MATKA“; 2006, Svinia | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 6 Malba Panny Márie na fasáde súkromného domu; 2006, Raslavice | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 7 Obraz Panny Márie a Ježiša na kuse lepenky v interiéri rómskej domácnosti; 2006, Uzovské Peklany | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 8a, b Verejne slúžiace kaplnky na ulíci v rómskych častiach obcí, postavené Rómami pod vplyvom súkromných zjavení; 2006, (a) Abranovce; (b) Vyšný Furmanec – Slivník | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 9. Privátna kaplnka v záhrade domu; 2006, Abranovce | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 10 Soška Panny Márie a Ježiša s rómskymi črtami tváre; 2006, Jarovnice | Foto: T. Zachar Podolinská

Obr. 11 Kríž pred obcou Svinia, postavený pod vplyvom zjavenia, vyrezaný sekerou a vreckovým nožíkom; 2006 | Foto: T. Zachar Podolinská

Stretnutia s ľuďmi, ktorí rozprávali, že sa im zjavila Panna Mária (alebo Ježiš či Boh), boli veľmi odlišné. Spoločnou črtou viacerých však boli ambivalentné pocity vyvolenosti („Zjavila sa práve mne!“), strachu („Ako to prijme moja rodina a širšie okolie?“), a zároveň nutkavej potreby zdieľania zjavenia rozprávaním o ňom. Z väčšiny mnou zachytených zjavení tiež vyplynul nejaký záväzok pre zjavením vyvolené/postihnuté osoby a tieto boli Pannou Máriou alebo Ježišom žiadané, aby niečo vykonali (vztyčenie kríža, postavenie kaplnky, misionárska činnosť medzi Rómami, intenzívne svedčenie o viere atď.). Niektorí sa vyslovene sťažovali, že nemali „od Márie pokoj“ dovtedy, kým jej žiadosť nenaplnili (strašenie v snoch alebo v bdelych víziách).⁴⁰ Nie všetci rozprávači však boli ochotní o svojich zjaveniach rozsiahlejšie rozprávať s neznámou nerómskou výskumníčkou. Problém určite znásoboval aj predpokladaný sociálny dištanc a strach z racionálneho odmietnutia. Ďalším faktorom bol zrejme čas – dovoľm si tvrdiť (avšak je to výskumom neoverené tvrdenie), že čím vzdialenejšie v čase bolo pôvodné zjavenie, tým boli rozprávania o ňom menej emotívne a stručnejšie.

Aj vzhľadom na zvolený prístup (viac-hlasná etnografia) a metódu následnej analýzy (interpretatívna fenomenologická analýza) som sa napokon rozhodla pre hĺbkovú kvalitatívnu naratívnu analýzu jediného rozprávania o zjavení Panny Márie, takže som si mohla dovoliť v istom zmysle „výskumnícky luxus“ menšieho krátenia a citlivejšej práce s prepisom rozhovoru a tiež citovať rozsiahlejšie pasáže zo svojho terénneho denníka.

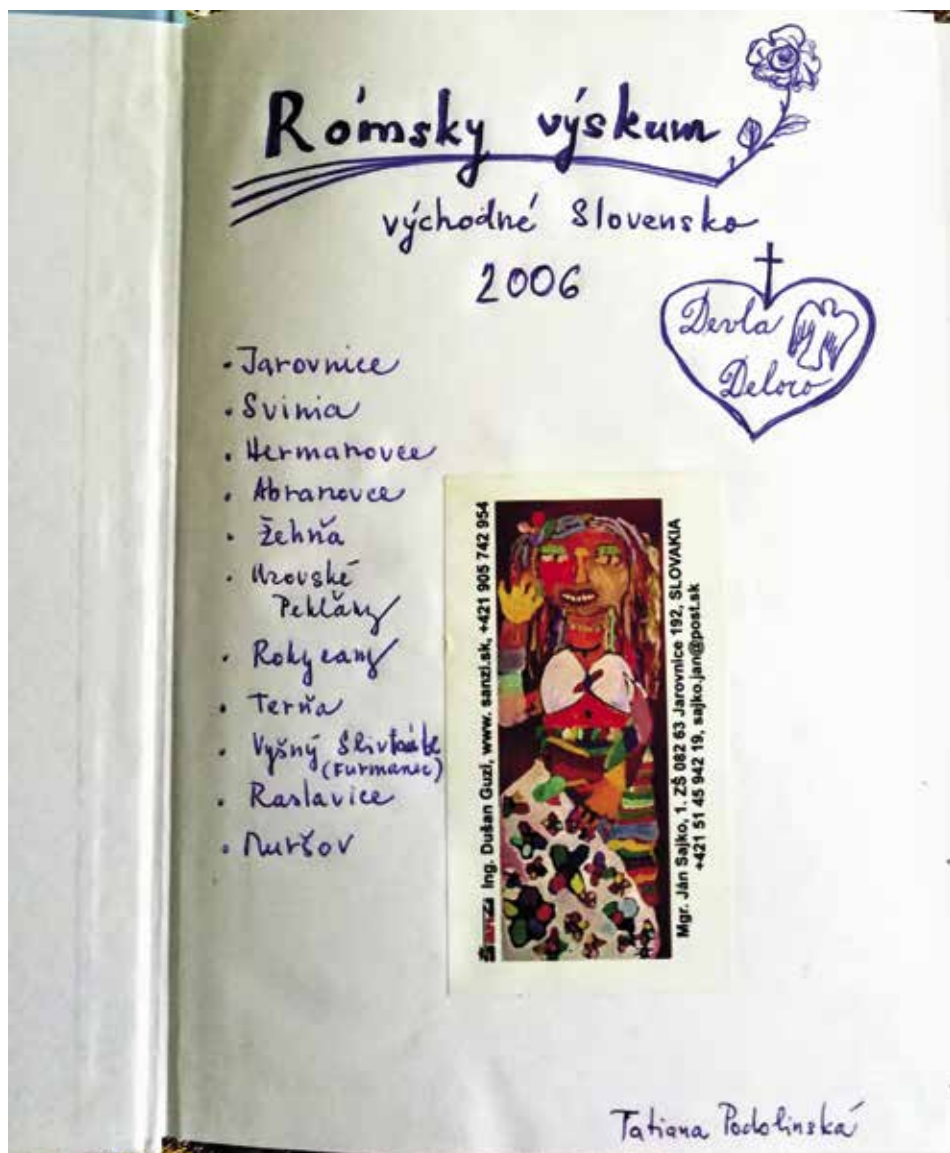
V prípade daného „hermanovského zjavenia“ išlo zároveň o emočne najsilnejšie stretnutie, v ktorom sa moja rola výskumníčky vo viacerých momentoch stala jednoznačne súčasťou príbehu. Aby som čo najvernejšie a najplastickejšie priblížila nižšie zachytený príbeh samotného zjavenia v podobe rozprávania, považujem za vhodné zverejniť svoje zápisky z terénneho denníka – reflektujú moje bezprostredné pocity a úlohu, ktorú som v danej situácii zohrala ako výskumníčka.

3.2 Zápisky z terénneho denníka⁴¹ – výskumnícke minulé „Ja“

Môj terénny denník vznikal priebežne, každý deň po skončení „terénneho výskumu“ v prostredí miestnych ubytovní na východnom Slovensku (teda nie v prostredí rómskych osád, kde prebiehal samotný terénny výskum). Zápisky som si robila v písomnej podobe do osobitného zošita, pričom dĺžka zápiskov aj ich charakter za jednotlivé dni sa rôznila. V zásade som si do denníka zachytávala všetko, čo som považovala za dôležité: informácie o aktuálnych participantoch a lokalitách výskumu, tipy na ďalších informátorov a nové lokality, štatistické a faktografické údaje, popisky k dokumentačným fotografiám a súvislé denné záznamy z výskumníckej autopsie, ktoré obsahovali najmä situačné kontexty rozhovorov, ale aj čisto subjektívne postrehy a intímne osobné emócie (Obr. 12 a 13).

40 „Ma to bantušilo [= strašilo] dovtedy, kým som to [kaplnku] nezrobil [neurobil]!“ (nepreložené kurzívne slová sú v šarišskom nárečí; muž, 71 r., Žehňa, 2006).

41 Ide o voľne zachytené poznámky publikované bez autocenzúrnych zásahov a úprav, s minimálnym krátením.

Obr. 12 Titulná strana terénneho denníka z výskumu autorky v roku 2006; 2019 | Foto: T. Zachar Podolinská

Dobromé znenie stúžnej SMS:
" Harry Stojka z Rakúska. Ďakujem
Boku, že som Vás mohol spoznať".

Rokycany Utorok 29. 8.

Okrem Terňa mi Dal Daniel Biňa byt
na Rokycay. Vnaj je tu kopec malieb.
Tah kam v uborok, napriek dažďu
odchádzam.

Klanka alebo pad obcej vrad. Tarku a fotak
pod pínpláť idem za dymom a uskor u
i mladou Rómku pozákla je coru sa z uikuyom.
Rieka. Vyera, že sa tu vyliera. *

Rómka na morke sa so umou dá do reči.
A u ideme z domu do domu. Pôobil tu
k'usť maliar Janko Vexl. Dne jeho malý
uipornám so Briceaj. "Kopista" z diešleho
domore. Nomenšabne berdomore.

Domorek je málo viľch obáktor a

* Záplavy majú skoro všade: Jarovnice, Terňa,
Hermanovec, Svínia, Uhorke Pchtaj, Rokycay
Ale obeke boli len + Jarovnicach a Hermanovick
(1).

Obr. 13 Ukážka z terénneho denníka z výskumu autorky v roku 2006; 2019 | Foto: T. Zachar Podolinská

Svoj text v terénnom denníku som v aktuálnom čase prebiehajúceho výskumu sama nečlenila na tematické celky. Tematické kódy, ktorými som okľúčovala jednotlivé textové pasáže, vznikli až *ex post*, pre potreby tejto štúdie a sú súčasťou samotnej analýzy, pri ktorej na vlastné zápisky nahliadam ako na predmet výskumu. Pri kódovaní som postupovala tak, že pre daný odsek/vetu v zápise som induktívnou metódou zvolila „kľúčové slovo“. Pri samotnom písaní denníka som totiž nepoužívala vopred predpísaný kód tematického záznamu. Pri aktuálnej analýze som sa rozhodla onú „tematickú“ eklecticitu záznamu pri kódovaní rešpektovať: nájdeme tu preto kódy štrukturálneho charakteru, popisné, emočné, hodnotové a hodnotiace (Saldaña 2016), ale aj kontextuálne a situačné poznámky týkajúce sa môjho aktérstva (zachytávajúce zmenu témy, výskumnej situácie či dôvody prerušenia rozhovoru atď.), ktoré významne dokresľujú celkový kontext interview.⁴²

Vzhľadom na to, že samotný text nie je príliš rozsiahly, publikujem ho v takmer pôvodnom rozsahu a znení s minimálnymi úpravami a krátením.⁴³

Tematicky okódovaný úryvok z terénneho denníka so zachovaním originálneho poradia viet.⁴⁴

(1) *Celková emócia*

Hermanovce. Veľmi silný dojem. Silný a zlý.

(2) *Sociálne a statusové asymetrie /situačný kontext pred rozhovorom/*

Kristína je žena približne v mojom veku, možno o pár rokov staršia. Delí nás však životná priepasť sociálneho statusu, farby pleti a možnosti príležitostí. Ja mám vlastnú posteľ a teplé jedlo viackrát denne. Kristína žije v rozpadnutej chatrči, kde sa na 6 m² tlačí 12 ľudí. V dome sú tri posteľe, jedno okno zastreté igelitom, udupaná dlážka je pokrytá zvyškami rôznofarebného linolea ukoristeného zo smetiska. Kristína to volá „môj dom“. Môj pes má väčší koterec. Nie je tu žiadny nábytok, z povaly však na rôznych miestach visia zvláštne batôžky uviazané zo starých záclon. Ich obsah nevidno. Domnievam sa, že sú v nich šaty. Kristína ma usadí na posteľ vedľa jedného batôžka, sama kolíše na kolenách bábätko zabalené do vankúša. Kým Kristína začne rozprávať, batôžok vedľa mňa sa pohne. Zistím, že je v ňom dieťa. Deti sú všade. Deti a muchy. (...)

(3) *Emócia vyvolaná rozhovorom /interakcia, prerušenie rozhovoru/*

Kristína ma rozplakala spievaním pesničky o Panne Márii. Sedím, počúvam, nahrávam a hanbím sa. Kristínine nevesty sa chopili „batôžkov“. Jedna jej vezme

42 Z tohto uhla pohľadu ide takmer o „doslovný prepis“.

43 Krátenia textu sú vyznačené ako (...).

44 Kódy sú kurzívne umiestnené za poradové čísla pred samotné zápisky. Prípadné kontextuálne a situačné poznámky sú za príslušnými kódmi v /zátvorke s lomkami/.

bábätko z náručia a dojčí. Bábätko ťahá z prsníka, ona z cigarety. Cigareta koluje. Prichádzajú zvedavci. Sedia, povarujú bábätká, vypočujú časť príbehu, odídu. Jedna z neviest uprene sleduje, keď sa rozplačem. Preruším nahrávanie. Kristína kľáči na zemi, dokončí rómsku pieseň o Kristovi. Spolu plačeme.

(4) *Emócia vyvolaná obrazovou dokumentáciou /interakcia s výsledkom ďalšej aktuálnej externej konfirmácie zjavenia/*

Fotím Kristínu aj hlinenú stenu, kde sa jej zjavila Panna Mária (obr. 1), aj tú naproti, kde videli kríž. Keď v úplnej tme s bleskom odfotografujem túto stenu, na zábere na displeji matne vystúpia obrysy kríža. Fotoaparát koluje, na displeji vidno niečo ako kríž, Kristína dojatá plače.

(5) *Tematická rešerš a situačný kontext záznamu rozhovoru, zmena témy rozhovoru /interakcia a intervencia vo vedľajšej línii/*

Nevesta ma ťahá na bok, že mi potom niečo povie. – Potom, hovorím. Kristína rozpráva, o miestnej potope,⁴⁵ o zjavení Panny Márie, o púťach, o spievaní. Prichádza aj jej muž a zapája sa do rozhovoru o tradičných zvykoch. Uvedomujem si, že Kristína funguje ako filter, ktorý neprepúšťa mnohé, pre mňa etnograficky zaujímavé informácie. Nevesta ma znovu ťahá na bok a vysvetľuje, že má dieťa v nemocnici, a že ak tam dnes nedonesú peniaze na detskú výživu a plienky, dieťa dajú do domova. Siahnem do tašky a vyberiem všetky peniaze, čo mám. Viac ozaj nemám. Sľubím neveste, že ju zaveziem do nemocnice. Musíme ísť. Je piatok, primár tam nebude večne.

Kristína nás vypevádza k autu, pričom nás vedie ku krížu powyše svojho domu a potom do domu svojej sestry, ktorá má, podobne ako Kristína, tiež malú nástennú kaplnku.

V nemocnici nevesta odo mňa pýta ďalšie peniaze. Keď zistíme, že dieťa tu nie je (že ho už „dali do domova“) a že ja žiadne ďalšie peniaze nemám, vraciame sa späť. Nevesta vchádza do domu. Nikto sa jej na nič nepýta. Z jej očí vyčítajú, že ďalšie peniaze nedostala. Sklopia oči a každý ide po svojom.

(6) *Dejové post scriptum /situačný kontext po skončení rozhovoru/*

Kristíne sa na krku vedľa bielych pátričiek, kolíše medailónik Panny Márie Guadalupskej, čo som jej ráno darovala. Kristína varí obed pre všetkých. Umyté zemiakové šupky z predchádzajúceho dňa a pol balenia cestovín. Mieša túto neuveriteľnú zmes na starých hrdzavých kachliach a cez pery nenútene precedí otázku – Pošlem Vám po rožky a salámu, veď ste od rána nejedli?!

(Vyšlo Slnko. Boh je ďaleko a vysoko. Ale teraz, je pre mňa Boh Kristína.)

Keď sa o pár hodín vraciam z výskumu po osade, zastavím sa rozlúčiť s Kristínou. Sedí na prahu polorozpadnutého otcovho domu, ktorý susedí s jej

45 Počas mojich výskumov v rokoch 2006 respondenti spomínali miestne rozsiahle záplavy z roku 1998 vo viacerých obciach: Jarovnice, Terňa, Svinia, Hermanovce, Uzovské Peklány, Rokycany. Záplavy si vyžiadali ľudské obete v Jarovniciach a Hermanovciach (podľa poznámky z terénneho denníka z r. 2006).

domom. Otcov duch ako *mulo*⁴⁶ ho podpálil, lebo mu dali do rakvy cigarety aj so zápalkami. Odvtedy už dávajú len cigarety.

Kristína čupí na obhorenom prahu. Jej najmladší, asi 5-ročný syn pili pílkou veľkú hradu. Kristína mávne rukou k zhorenisku a ukáže mi, kde bude mať novú „kapličku“. Vysvetlí mi, kde v Prešove je obchod, čo jej v ňom mám kúpiť – novú sošku Panny Márie. Na ceste pred domom dostávam požehnanie, aj pre svojho syna. A mám zavolať a poslať balík so šatami pre deti.

(7) Celková reflexívna emócia

Veľmi silný deň. Veľmi silná žena. Nevýslovná bieda. Zatiaľ najväčšia, čo som videla. Ľudia klamú a kradnú, a napriek tomu z nich ide obrovské človečenstvo. Vidím aj Kristínu na očiach, kedy klame, a viem, že klamať musí, obdivujem jej silu, je to jej jediná aktívna cesta, ako niečo urobiť, vyprosiť niečo pre seba a svoje deti, obklopená blatom a muchami a deťmi svojich detí. S bielymi pátričkami na krku stojí na prahu svojho „domu“ a vie, že sa môže spoliehať len na silu svojich očí, ktorá mladú gadžovku s mäkkým srdcom privedie späť a prinúti ju splniť všetky jej prosby.⁴⁷

3.3 Prepis rozhovoru o zjavení so zachovaním originálneho poradia viet

3.3.1 Situačný kontext (na základe spomienok výskumníčky)

Rozhovor s Kristínou sa konal v jej chatrčke a trval približne tri hodiny, s dlhším prerušením z dôvodu odchodu do nemocnice s jej nevestou. Kristína hovorila veľmi slušne spisovnou slovenčinou⁴⁸ (nie šarišským dialektom slovenčiny), hoci mala silný šarišský prízvuk a nie všetky slová mali korektný gramatický tvar. V jej výpovedi sa ojedinele vyskytujú slová miestnej nárečovej „šarištiny“.⁴⁹ Pri rozhovore boli prítomní rôzni členovia domácnosti, dve nevesty, Kristínin dospelý syn, Kristínin manžel, starší muž (zrejme otec jej manžela alebo niektorej z neviest), dve deti vo veku 3 až 5 rokov, dve bábätká a niekoľko detí od 5

46 *Mulo* – častý motív revenanta, vracajúceho sa ducha mŕtveho, ktorý môže fyzicky pôsobiť v tomto svete (viď napr. Mann 1988, 1993). Počas predmetného výskumu v rómskych lokalitách *mulo*via mohli spôsobovať živým pozostalým špeciálne modriny (odtlačky prstov na tele, hned žlté a zelené), ich prítomnosť sa mohla prejavíť chladom a sedením na posteli v noci. Niektorí *mulo*via navštevovali svoje pozostalé manželky vo fyzickom tele a mali s nimi ďalšie deti (z celkového korpusu dát 2006–2007, lokalita Drevník 2006).

47 Ak sa mám v diachrónej a analytickej perspektíve vyjadriť ku svojmu zápisu v terénnom zápisníku, konštatujem svoje veľké emočné zainteresovanie a tiež intenzívne prežívanie diskomfortu plynúceho z výraznej sociálnej asymetrie, ktorý sa prejavil aj intenzívnou a spontánnou potrebou aktívneho aktérstva na zabezpečenie aspoň minimálnej reciprocitativity a pomoci, ktorá by túto asymetriu nejakým spôsobom (aspoň dočasne a situačne) balansovala.

48 Keďže neovládam rómčinu v dostatočnej miere, rozprávali sme sa v slovenčine.

49 Tieto dialektové slová ponechávam v origináli vyznačené symbolmi < >, pričom v hranatej zátvorke za slovom je uvedený jeho spisovný slovenský ekvivalent; nespisovné slová ponechávam bez „prekladu“, lebo sa domnievam, že sú slovenskému aj českému čitateľovi zrozumiteľné. Vzhľadom na to, že Kristínina výpoveď je takmer úplne spisovná, na prepis som nepoužila dialektologický transkript.

do 10 rokov. Zloženie poslucháčskej skupiny sa menilo, niektorí prichádzali, iní odchádzali, ale Kristíne nikto do rozhovoru neskákal a nepreberal rečnícku iniciatívu, ani nekomentoval jej výpoveď. Ku koncu rozhovoru sa aktívne zapájal aj jej manžel, pričom Kristína jeho výpovede miestami intenzívne korigovala. Členovia domácnosti, ktorí sa nezapájali do rozhovoru, sa medzi sebou rozprávali v rómčine.

Keď som Kristínu oboznámila s témou svojho výskumu a vypýtala si súhlas na nahrávanie a fotografovanie, Kristína spontánne pristúpila k stene vo svojom príbytku, kde bola z hlíny ručne vymodelovaná menšia nástenná kaplnka so soškou Panny Márie ozdobená umelými kvetmi (obr. 2), a začala rozprávať o svojom zjavení.

Prvá časť rozhovoru nebola z mojej strany riadená. V tomto smere išlo o voľnú formu výpovede, do ktorej som sa snažila zasahovať iba v minimálnej miere v podobe občasných doplňujúcich či spresňujúcich otázok. Kristína sama volila významovo nosné motívy svojej výpovede, zaraďovala aj podporné či vysvetľujúce komentáre a podtémy; na niektorých miestach sa opätovne vracala k niektorým, pre ňu dôležitým bodom výpovede. V tomto smere bolo moje výskumnícke aktérstvo minimalizované na poslucháča s diktafónom a fotoaparátom. Na konci tejto časti Kristíninho monológu však došlo k silnej vzájomnej emočnej interakcii, ktorá celkom určite významnou mierou ovplyvnila druhú časť rozhovoru.

Druhá časť rozhovoru mala charakter riadeného interview, kde som využila možnosť podrobnejšie sa opýtať na kontext alebo nejasné pasáže z predchádzajúcej časti. Moje aktérstvo nadobudlo takpovediac „dialogický charakter“ a zintenzívnili sa aj moje aktívne vstupy v podobe interakcií.

V originálnej transkripcii audionahrávky som očíslovala a okódovala jednotlivé odseky výpovede v sekvenčnom poradí (1., 2. atď.) a v rámci nich som ďalej každú vetu v odseku očíslovala (1.1., 1.2. atď.). Pre limitovanú dĺžku tohto príspevku uvádzam v pôvodnom znení len prvú, voľnú, časť rozprávania, ktorú som len minimálne krátila (z dôvodu zachovania anonymity rozprávačky a lokality). Druhá časť rozhovoru uvádzam s výraznejšími kráteniami, so zachovaním tematických odsekov a všetkých mojich otázok. Vynechané vety, označené príslušným poradovým číslom odseku a vety, sú uvedené tromi bodkami v zátvorke: napr. (...1.2...). Čitateľ si tak môže urobiť vernú predstavu o chronologickom a logickom slede originálnej výpovede a mať konkrétnu predstavu o krátených častiach v rámci jednotlivých odsekov. Ku kráteniam som pristupovala iba v nevyhnutných prípadoch a vo významovo nepodstatných častiach odsekov či viet. Okrem číslovaných tematických kódov sú príslušné pasáže v prepise interview uvádzané aj s vyznačením miery aktérstva (reakcie, postoje) a prípadnými situačnými poznámkami. Druhá časť prepisu rozhovoru obsahuje aj párovacie prelinky týkajúce sa môjho aktérstva na korešpondujúce zápisky z môjho terénneho denníka.

*Prvá časť rozhovoru v sekvencnom slede s kódmi naratívnych častí:*⁵⁰

(1) *Videnie = „zjavenie“*

1.1 Tak, tú Pannu Máriu tu na tejto stene som mala. 1.2 (A) A ako sa to stalo?
1.3 Tak, že som prvé mala, také videnie, že tam [na stene] bolo... (...) [silueta ženy plasticky vystupovala z omietky steny].

(2) *Emócia (neporozumenie) – interné neprijatie (odmietnutie rodinou)*

2.1 Tak som nevedela, že kto je tam. 2.2 Manžel to <zrucil> [fyzicky odstránil] dolu.

(3) *Privátne prijatie zjavenia (bez racionálneho porozumenia) + reakcia (namalovanie steny)*

3.1 No mne to srdce takto hovorilo, žeby som tam inú dala, a žeby som tam <obílela> [bielou farbou namaľovala stenu]. 3.2 No a ja som to skúsila oblíti a som si opravila naspäť to.

(4) *Privolanie externej authority,⁵¹ externá konfirmácia a externá interpretácia – návrat zjavenia + etnický kód*

4.1 A som zavolala tu Bielych,⁵² že čo to mám v chyži. 4.2 Ta ona [„Biela“] hovorila, že [je to] Panna Mária, že či vieme o tom, že čo to je. 4.3 Tak mi hovorila [vysvetlila].

(5) *Sprievodné zjavenia + etnický kód*

/K. ukazuje na iné miesto v chyži/. 5.1 Tu som mala ako Ježiša. 5.2 Jedna Biela to videla, ja [som to] nevidela. 5.3 Kríž tam bol a <pátričky> [ruženec].

(6) *Externá konfirmácia – viera + reakcia (modlenie) + etnický kód*

6.1 Tak tu sa chodili Biele sa modliť.

(7) *Sľub = záväzok + reakcia (K. postavila kaplnku)*

7.1 Ja som sľúbila, že tu <položím> [postavím] si kaplnku. 7.2 Lebo som mala zjavenie.

(8) *Zmiznutie zjavenia – emócia (lútosť)*

8.1 No tak som mala tri mesiace a potom mi to zmizlo. 8.2 Tak som moc za <Ňú> [Ona, Panna Mária] plakala, moc som za <Ňú> plakala.

(9) *Privolanie externých autorít – externá interpretácia zjavenia – poslanie ako dôsledok zjavenia – viera – emócia (sebaopovrdzovanie) + etnický kód + reakcia (modlenie)*

9.1 No tak som farárovi to hovorila, že čo som mala, aj tá teta [kostolníčka], čo tu chodela... 9.2 Ona hovorila, že Rómovia, že by mali pokarhanie, že by som

50 V prepisoch budem Kristínu niekedy uvádzať ako K. Autorské otázky sú značené poradovým číslom odseku a vety a uvedené písmenom (A). Nevyhnutné vysvetľujúce autorské vsuvky budú uvedené v [hranatých zátvorkách] priamo vo výpovediach; situačné autorské poznámky vyčleňujem z textu /v zátvorke s lomkami/.

51 V zmysle z externého prostredia vzhľadom na rómsku komunitu.

52 Kristína o majoritnej, nerómskej populácii hovorila vždy ako o „Bielych“, t. j. používala „rasový“ diskurz a bipolárnu klasifikáciu ľudí na etnickom/rasovom princípe, preto v texte pri prepise používam veľké „B“.

ich učila modliť. 9.3 Oni sa nechcú ku Bohovi obrátiť. 9.4 No tak ja sa modlím, aj verím v Pána Boha, Pannu Máriu, že verím...

(10) *Reakcia* (hľadanie príčiny zjavenia)

10.1 A to stalo sa to po povodni. (...10.2...) 10.3 Po povodňach; 5 lebo 6 mesiace potom som to tu [na stene] mala...

(11) *Postupnosť zjavovania – interná autorita, interná confirmácia a interná interpretácia – sprievodné znamenia*

11.1 A potom som si tak myslela, som videla, čítať neviem, písať, tak som si písmeno napísala.

11.2 Potom [na stene] bolo napísané: „Magdaléna, Marija, Adam, Ježiš, Marija“ tam bolo, „Alžbeta, Peter“... 11.3 No a ja som čítať nevedela, dala som kamarátke to čítať, že čo tam je to napísané... .

(12) *Dôsledok zjavenia* (veštické schopnosti) – *viera*

12.1 A jedna kamarátka... mi hovorila, že či že či jej viem dačo <vyhádnut> [predpovedať] ...ako veštkyňa. 12.2 Ja nie som veštkyňa(!) 12.3 No tak som jej hovorila pravdu, že má frajera a ju <ošaluje> [klame], že on má druhú a <dárky> mu kupuje. 12.4. (A) A vy ste jej to podľa čoho vedeli povedať? 12.5 Tak čo mi srdce hovorilo... ja neviem, či to srdce tak už mi takto Boh dáva, ale ja neviem, že čo... 12.6 (A) Pred tým ste to mali? 12.7 Pred tým som to nemala. 12.8 Jak som mala toto zjavenie.

(13) *Dôsledok zjavenia* (zastavenie povodne) – *viera*

13.1 Aj keď <pršelo> [narážka na povodeň], Rómovia utekali s deťmi, a ja som utekala, a ja som sa začala modliť a s Pánom Bohom som sa vyprávala na nebi. 13.2 (A) Ako? 13.3 Že som ho nevidela, len som sa vyprávala s nebom. 13.4 Som plakala, že dosť bolo obety, že viacej žeby nezobralo tých chatrčok, že tote deti sú nevinné. 13.5 Tak to prestalo! [pršať]. 13.6 Že ma vypočul s prosbami [Boh]. 13.7 (A) Počuli ste aj Vy nejaký hlas z neba, alebo len Vy ste sa modlili? 13.8 Nie. Ja som sa, ja som cítila to, že Boh mi dopomáha. 13.9 Aj Panna Marija.

(14) *Dôsledok zjavenia* (zázračné uzdravenie)

14.1 Ja som bola v nemocnici, mala som zápaľ pľúc. 14.2 Oni hovorili, že mám asi tuberkulózu. 14.3 Ja som si myslela, že tiež to je pravda, lebo primár mi to hovoril. 14.4 No, dva dni som tam bola na pľúcny, a to mi zmizlo. (...14.5...) 14.6 Tuberkulóza tam nebola, že som mala trošku zápaľ pľúc... som pošla na <rengel> [röntgen], vôbec tam nebolo nič.

(15) *Interné neprijatie zjavenia* (komunitou Rómov) – *viera* – *emócia* (sebapovrdzovanie)

15.1 To už Boh dáva silu vo mne a Panna Marija. 15.2 Ja som si tak myslela, že nemožem <cigániť> [klamať], keď príde dolu, ma bude súdiť, že jak ho posudujem, abo Pannu Mariju, že môže ma potrestať! 15.3 Musím pravdu hovoriť! 15.4 Dakto sa smeje. 15.5 Hovorím, môžete sa smiať, ja nechcem so Satanom, ja chcem s Pánom Bohom a s Pannu Márijou žiť. (...15.6...) 15.7 A ja modlím

ku Panne Mariji. 15.8 (A) No a v osade je to ako? Prečo sa Vám smejú? Oni v čo veria? 15.9 No tak oni, si myslia, že to, vymýšľam si to, keď poviem pravdu... (...15.10–14...) 15.15 Ja hovorím, môžete sa smiať, robte smíchy, ale ja Pannu Mariu verím aj Pána Ježiša, môžete hovoriť čo chcete...

Po úvodnej spontánnej časti rozprávání o zjavení nasledovala druhá časť rozhovoru – riadené interview. Pri číslovaní kódov druhej časti rozhovoru preto nadväzujem na číslovanie prvej časti prepisu.

Druhá časť rozhovoru v sekvenčnom slede s kódmi naratívnych častí.⁵³

(16) Modlenie k Panne Márii a Ježišovi + etnický kód

(...16.1–3...) 16.4 Áno, po rómsky sa modlím s prosbami, aj po Vašim sa modlím. Otčenáš, Zdravas...

(17) Dôsledky zjavenia (zintenzívnenie osobnej viery)

17.1 Tak pred tým som vedela, že Boh existuje, ale tak som nešla za ním, neišla som. 17.2 Až jak bola tá povodeň, tak som mala toto zjavenie, tak potom (...17.3, 17.4...).

(18) Povodeň

18.1 (A) V deväťdesiatomôsmom bola povodeň... 18.2 ...vtedy už som išla za Panou Marijou, za Pánom Ježišom.

(19) Sľub – záväzok (kaplnka a „obrátenie“)

19.1 Už som si sľúbila, že tu dám kaplnku, odvtedy tu mám ju, tú kaplnku. 19.2 Že musím sa snažiť a obrátiť sa ku Ježišovi...

(20) Sprievodná vízia: vízia Panny Márie v spánku

20.1 Dva razy som mala, v spánku, že ma Panna Marija zobudela: – Pod', čaká Ťa Panna Marija!

(21) Emócia (strach) + etnický kód

21.1 A ja som rómsky hovorila, že: – Ja sa bojím! 21.2 – *Me man darav, kaj man vičines!* („Ja sa bojím, kam ma voláš?“)⁵⁴ 21.3 A ona mi hovorila, po Vašim: – Neboj sa, pod! 21.4 (A) Aj ste ju videli? 21.5 No v spánku som ju videla! (...21.6–9...).

(22) Druhá vízia, externá autorita a povolanie na evanjelizáciu Rómov („nepravá viera“) + etnický kód

22.1 A potom druhý raz sa mi to snívalo,... 21.2 [Dcéra]...tete, čo je v Pekľanoch [nerómska katechétk], hovorila, že čo to má znamenať (?) 22.3 Tak

53 Nevyhnutné vysvetľujúce autorské vsuvky sú opäť uvedené v [hranatých zátvorkách] priamo vo výpovediach; situačné autorské poznámky vyčleňujem z textu /v zátvorke s lomkami/; prerušenie nahrávania značím ako //pauza//, pričom pripájam situačný komentár a odkaz na korešpondujúcu pasáž s podrobnejším opisom v terénnom denníku; vynechanie súboru následných viet je značené ako napr. (...16.1–3...).

54 Za konzultáciu a správny prepis rómčiny ďakujem Viktorovi Elšíkovi z FF UK v Prahe, Katedra všeobecnej lingvistiky.

ona [teta] hovorila, že, aby som Rómov naučila modliť. 22.4 Že ona mňa zobudila preto, žeby som Rómov obrátila. 22.5 Ale tu Rómovia nechcú veriť. 22.6 Oni veria, ale ja neviem, že jak to veria.

(23) *Vyvolenosť a „pravá viera“*

23.1 Ja v skutočnosti to verím. 23.2 Oni akurát, čo idú krstiť, tak sa modlia, jak idú do krstu. 23.4 A ja sa modlím aj tak. 23.5 Ja ten ruženec už mám na ruke. (... 23.6...).

(24) *Zintenzívnenie náboženského prežívania: púte*

24.1 Ja som bola v Gaboltove,⁵⁵ tam, kde sa Panna Mária zjavila... (...24.2–6...) 24.7 V Litmanovej⁵⁶ som bola. 24.8 V Gaboltove som bola. 24.9 V Košicích som bola. 24.10 S Rómami som putovala, jarovnickýma. 24.11 Často som chodila za Ježišom.

(25) *Opis výzoru Panny Márie + etnický kód*

25.1 (A) Keď ste videli tú Pannu Máriu, ako vyzerala? Opíšete mi ju? 25.2 No tak, ona vyzerá ako Japonka. 25.3 (A) Japonka? To je ako? 25.4 To nevyzerá tak, jak na obrázky, [čo] sú. Ona má takú tvár, jak teraz Vy máte. Neni až biela, ako Rómka trošku vychádza. Krásna je, čierne vlasy má, [rozdelené] na obidva strany, a mala vlasy takto zaviazané /K. ukáže vypnuté vlasy/. 25.5 (A) Drdol má? 25.6 Áno. 25.7 Takto mala zaviazané vlasy. 25.8 Rovné má vlasy. 25.9 A Ježiš, Ježiš má čierne vlasy, krátku má briadku, trošku je zarostnutý, ale krásne vyzerá /K. má na tvári úsmev a preduchovnený, spokojný výraz/. 25.10 Úzky nos má, krásne vyzerá... 25.11 (A) A pleť má akú? Farbu? 25.12 Pleť má, takú, nemá takú až bielu jak je na obraze, to nemá takú pleť, to je už falešné, ani Panna Mária takú nemá tvár... (...25.13–16...) 25.17 Keď ste videli taký obrázok,... 25.18 Čo stojí na guli. 25.19 Takto ona vyzerá. 25.20 Aj vlasy má tak, aj oči má tak. 25.21 Ale čo sú podobné, napríklad tie fotky čo mám, tak ona takto nevyzerá. (...25.22–24...) 25.25 (A) A je stará alebo mladá? 25.26 Mladá. 25.27 (A) A prečo Japonka? Má nejaké také úzke oči, alebo prečo ste hovorili, že ako Japonka? 25.28 Tvár

55 Obec Gaboltov leží v severovýchodnej časti Slovenska 15 km severozápadne od Bardejova v údolí potoka Kamenec pod vrchom zvaným Busov, blízko hraníc s Poľskom. Je najvýznamnejším pútnickým miestom Košickej arcidiecézy. Ako pútnické miesto sa spomína už v roku 1706 v súvislosti s obrazom Panny Márie Škapuliarskej. Púte sa v súčasnosti konajú vždy v nasledujúcu sobotu a nedeľu po sviatku Panny Márie Karmelskej, teda po 16. júli (viac info na <http://www.putnickiemiesta.sk/putnicke-miesta-na-slovensku/kosicka-arcidieceza/gaboltov/>). Gaboltov je známy aj tzv. rómskymi púťami, v roku 2019 sa konal už 27. ročník (viac info na <http://www.farnostpusovce.sk/aktuality/put-gaboltov-2019>). Obe lokality navštívené 10. augusta 2019).

56 Na hore Zvir, vzdalenej približne 3,5 km od obce Litmanová, v okrese Stará Ľubovňa, v nadmorskej výške 820 m, v izbe dreveného zrubu, ktorý patril rodine Vasilá Korčáka, sa od 5. 8. 1990 do 8. 8. 1995 zjavovala Panna Mária (citované z <http://horazvir.malcobcan.sk/>, navštívené 10. augusta 2019). Hlavná púť na horu Zvir sa koná každoročne v predvečer prvého zjavenia (3.–4. augusta). Litmanová sa spája aj so známym „slniečnym zázrakom“, ktorý popisujú viacerí pútnici (úkaz rotujúceho slnka, objavenie sa viacerých slnc, či iné zmeny na slnku). Zjavenia skúma osobitá komisia prešovského gréckokatolíckeho arcibiskupstva, ktorá zatiaľ nepotvrdila ich pravosť.

má... ako mám to vysvetliť... 25.29 Okrúhla je tvár, krásne oči má, obočie má, nos má krásny, pery má krásne, pleť nemá bielu, tak, ako Rómka. 25.30 Nie je Biela. 25.31 (A) A Ježiš? 25.32 Je...tmavší... Alebo, napríklad, (...) že mal modré oči, to neni pravda. (...25.33, 34). 25.35 (A) A rozprávala sa s Vami niekedy po rómsky? 25.36 Nie. 25.37 Toto nemôžem cigániť. 25.38 Takto nevyzerá... 25.39 Korunu mala... dookrúhla. 25.40 Závoj mala taký, biely. 25.41 Kolo tvári. 25.42 Plášť mala. 25.43 (A) Akej farby? 25.44 Neviem. 25.45 Tak mala niečo ako čipku, zviazané v ruke. 25.46 (A) A bola obutá? 25.47 Nie, len do polovici [tela] som ju videla.

(26) *Interné odmietnutie (reakcie komunity) + etnický kód*

26.1 Aj oni videli, Romóvia! 26.2 (A) Tu, na tejto Vašej stene? 26.3 Áno, oni mi nechceli veriť... 26.4 Že ja som <podobovala> [namaľovala] Pannu Mariju. 26.5 Neviem maľovať, ani nič. (...26.6–13...) 26.14 Tak to vyzeralo, ona [Panna Mária] to bola, preto mám aj tak to tu [kaplnku a sošku Panny Márie], ona takto vyzerala. 26.15 Vlasy jej to išlo. 26.16 Ten jej plášť držala, a ruku mala tu [dvihnutú]. 26.17 ...tak doteraz je tu taká... 26.18 (A) Vidím, taká... vidím... 26.19 (A) A tam ste potom mali aj tie ďalšie zjavenia, čo ste hovorili(?), tie... písmená...? 26.20 Tak čísla som videla, napríklad som videla tu, hej? /K. ukazuje iné miesto na stene/. 26.21 Ja čítať neviem, písať. (...26.22–23...) 26.24 A tu prišla Biela, ona tu videla kríž /K. ukazuje iné miesto na stene/. 26.25 Tu je kríž, aha, vyblednuto, no môžete tu prísť, aha, tu sú ruky... 26.26 Smiechy zo mňa robili, že si vymýšľam a také veci... //pauza// /fotografujem stenu, konfirmačná interakcia, vid' tematická pasáž (4) terénneho denníka/.

(27) *Externá náboženská autorita – externá konfirmácia*

27.1 (A) Povedali ste to farárovi? (...27.2–3...) 27.4 On tu chodí, on mi to verí. (...27.5...)

(28) *Asociácia s vodou/ prameňom*

28.1 Tak, že prameň, keď sa dačo stane, že tu je prameň. 28.2 Že dáka voda, stadeto pôjde. 28.3 (A) Že je tam voda? 28.4 No, že ona [Panna Mária] si nechala, dačo zo seba, plášť. 28.5 (A) Nerozumiem. To Vám farár povedal? 28.6 Áno. 28.7 (A) Že pôjde odtiaľ voda, z tej steny? 28.8 Áno. 28.9 Keď sa dačo stane, tak že z tej steny pôjde voda... 28.9 (A) A tečie Vám niekedy voda z tej steny? 28.10 Teraz nie. (...28.11–12...) 28.13 (A) Takže to ešte len bude? 28.14 Hej. 28.15 Že keby sa dačo stalo, no tak, že tu pôjde voda..., že prameň tu je. 28.16 Aj tu kapličku, čo som dala posvätiť, aj Pannu Mariju (...).

(29) *Intenzita náboženského praktizovania + etnický kód*

29.1 (A) No a tu chodíte do kostola? 29.2 Tak teraz nechodím, lebo máme tu malé deti, ... 29.3 A tých detí, ja mám tu viac, dvanásť. 29.4 ... dávam pozor na nich a sa modlím až večer. 29.5 (A) A ostatní Rómovia... chodia do kostola? 29.6 Pustia do kostola [majorita], ...ale nechodia Rómovia. (...29.7...).

(30) Miestna náboženská autorita

30.1 (A) Farár je tu aký? 30.2 Dobrý (...30.3–6...) 30.7 (A) Že keď sa poprosí, tak pokrstí aj pochová... 30.8 Áno. 30.9 Aj tu ide na náuky, sedne si tu... ja som mu vysvetlila, že čo som videla, nechcem vyprávať za iných Rómov, že čo... (...30.10–11...).

(31) Externá konfirmácia zjavenia – kontakt s inou osobou, ktorá tiež mala zjavenie

31.1 A tota čo som bola v Litmanovej, Iveta,⁵⁷ sa teraz volá Maríja. 31.2 Dala si zmeniť [meno na] Maríja. 31.3 Ona sa s Pannou Maríjou vyprávala. 31.4 Jak sa jej to zjavelo. 31.5 A týž jej nechcel nikto veriť. 31.6 (A) Tu je v dedine... tá Iveta? 31.7 Tam v Litmanovej.

(32) Závazok plynúci zo zjavenia (kaplnka/ kostol)

32.1 Čo si dala tam v tým lese, čo dala zrobiť kostol. 32.2 Jej Panna Maríja hovorila, žeby dala tu kaplnku tam zrobiť a kostol.

(33) Voda/Prameň

33.1 Tam začína [prameň v Litmanovej], voda sa zastaví, jak sa vymodlia, tak chodia Biele, postihnuté tam chodia, jak je tam kríž, tak ani neni počuť [prameň]. 33.2 Ona [Iveta] je teraz mníška.

(34) Externá konfirmácia pravosti zjavenia a sprievodné zjavenia iným osobám – emócia (dojatie)+etnický kód

34.1 (A) Ale to je Rómka či Nerómka? 34.2 Biela. Biela je to. 34.3 Ona s <Ňú> [Pannou Máriou] sa vyprávala. 34.4 ...ona ju volá „Mama“, [tá] Iveta. 34.5 No a ona [Iveta]..., jak som jej hovorila, že čo som videla..., mne takto chytla [za ruku]: – Máte milosrdenstvo od Pána Boha! 34.6 Ja som začala plakať, že mala som to pravdu. 34.7 A mojej sestry [dcére] ... otvorilo sa nebo, a [Ježiš] mňa ukázal a sa opýtal – Poznáš totú? 34.8 A ona hovorila, hej, že to teta. 34.9 – A prečo jej nechcete veriť? (...34.10–13...) Tak ona od strachu, päť hodín bolo, u sestry zaklopkala na dvere: – Kristína čo videla, Boh sa so mnou vyprával, ...že ona má vo všetkom pravdu! 34.12 Tak sestra prišla sem do kostola, a farárovi som to musela povedať, pravdu čo som videla, ...a tak som prisahala, ...že som to videla. (...34.13–17...).

(35) Vystupovanie v Detve na folklórom festivale

(...35.1–7...)/K. spieva v rómčine, potom v slovenčine, drží ľavú ruku na ruženci, čo má na krku, zdvihne pravú ruku a spieva/ //pauza// /silná emócia dojatia u rozprávačky aj výskumníčky, k aktérstvu vid' pasáž z terénneho denníka (3)/.⁵⁸

⁵⁷ Panna Mária sa v Litmanovej zjavovala 11-ročnej Ivete Korčákovej a 12-ročnej Kataríne Česelkovej.

Prvé zjavenie sa podľa rozprávania detí uskutočnilo poobede 5. augusta 1990, keď sa hrali na blízkej hore Zvir. Zjavenia pokračovali do roku 1995. Na piate výročie údajného prvého zjavenia Panny Márie v Litmanovej, 6. augusta 1995, prišlo na horu Zvir v Litmanovej vyše 100 tisíc pútnikov. Miesto sa spája s rozličnými zázračnými uzdraveniami a „slnecnými zázrakmi“. Gréckokatolícka cirkev vyhlásila horu Zvir za oficiálne pútnické miesto. Cirkevné skúmanie udalostí z rokov 1990–1995 však ešte nebolo ukončené (citované z <http://horazvir.malcobcan.sk/>, navštívené 10. augusta 2019).

⁵⁸ Na tomto mieste sa môj zápis v terénnom denníku chronologicky rozchádza s prepisom rozhovoru.

(36) *Vývolenosť od Boha, chudoba – emócia + interakcia*

36.1 Som dostávala penáže. (...36.2...) 36.2 A ja s týma deťmi, desiatimi, ja [som] plakala. 36.3 Jedny cestoviny som všetkým dala zjesť, ja som bola hladná. 36.4 A potom sa to mi stalo. 36.5 Že ma tu vybral Boh. 36.6 Keď niekto ide, Nemci tu prišli, ja som nepýtala. (...36.7...) 36.8 Sa mi ponúkali, že by som si zobrala, tie peniaze, lebo oni v Pannu Mariju veria. (...36.9–16...) //pauza// /znovu spolu plačeme, rodine podarujem všetku finančnú hotovosť, čo mám so sebou, a K. darujem svoj strieborný privesok Panny Márie Guadalupskej, vid' tematická pasáž z terénneho denníka (5)/.

(37) *Zjavenie Panny Márie na obrazovke TV*

37.1 A ja som im [susedom] hovorila po cigánsky: – Daj mne <gruli> [zemiaky], ja Ti dám múku! 37.2 On mi to odpovedal, že mi nedá. 37.3 Na tak, jak keby Boh mi hovoril: – Pozri sa na televízor! /Iný ženský hlas potvrdzuje výpoveď K./ 37.4 Vychádzala z obrazovky! [Panna Mária] /K. pokračuje/: 37.5 A neišol mi toten televízor. 37.6 No vyšla [objavila sa] na obrazovke [Panna Mária]...

/Keďže v daný moment neporozumiem, že mi referujú o ďalšom zjavení Panny Márie, na televíznej obrazovke, bohužiaľ, zmením tému rozhovoru otázkou na miestne zvyky, k zjaveniu sa už nevrátim/. Situačné postscriptum dokresľuje terénny denník (viď tematické časti 5, 6 a 7).

4. Hĺbková kvalitatívna analýza naratívu o zjavení (založená na terénnom denníku, výskumníckych spomienkach a oboch častiach prepisu rozhovoru)

Po uvedení kódovaných prepisov oboch častí rozhovoru v sekvenčnom poradí môžeme pristúpiť k hĺbkovej kvalitatívnej analýze celého korpusu dát. Za dôležitý situačný moment považujem fakt, že Kristína začala rozprávať o svojom zjavení spontánne, sama od seba, napriek tomu, že išlo o udalosť vzdialenú v čase približne osem rokov. Z hľadiska formálnej štruktúry rozprávanie nesledovalo chronologický sled jednotlivých udalostí, ale začínalo sa priamo významovo najdôležitejším bodom, resp. samotným najdôležitejším zjavením Panny Márie, pričom pre skoršie či neskoršie úkazy spojené so zjavením, či neskoršie sprievodné zjavenia používala Kristína v rozprávaní minulý čas.

Kristína vnímala zjavenie jednoznačne ako niečo veľmi *individuálne a private*, obostreté tajomstvom, ktorému *sama nie celkom rozumela* (a rozumie) a ktoré bolo pre ňu zdrojom veľmi *ambivalentných pocitov* strachu, bázne, osobného nepokoja i veľkého osobného uspokojenia, radosti, pocitu vývolenosti a náboženského naplnenia.

Okrem termínu „zjavenie“ Kristína častejšie používala výraz „videnie“, pričom oddeľovala samotné zjavenie Panny Márie (pre ktoré používala osobné zámeno „to“) od samotnej osoby Panny Márie (pre ktorú používala osobné

zámeno „Ona“). Prísne chronologicky sa „zjavovanie“ začalo po povodni v roku 1998, ktorá v Jarovniciach spôsobila veľké škody a straty na ľudských životoch, a to objavovaním sa rôznych znakov, symbolov, čísiel a písmen na rôznych častiach steny v Kristíninom príbytku. Kristína viackrát zdôraznila, že najskôr nevedela, „o čo ide“, a zjavenie ju najskôr svojím spôsobom vylákalo, pričom ju aj celú rodinu dostalo do *emočného stresu*, takže manžel úplne prvé „zjavenie“ Panny Márie na stene zničil. Okrem Panny Márie sa jej na inej stene zjavila aj podoba kríža a ruženec. Na tomto mieste neskôr Kristína vlastnými rukami vyrobila domácu kaplnku.

V jej rozprávaní nejde o jednorazové zjavenie; zjavenie je skôr *proces zjavovania či vyjavovania*, je to séria objavujúcich a miznúcich úkazov rôznej povahy, ktoré však majú hmatateľnú podobu, viditeľnú aj pre iných očitých svedkov, čím – podľa Kristíny – jednoznačne dokazujú živú prítomnosť Panny Márie, Ježiša ako Božskej osoby priamo *in situ*, na rôznych miestach jej príbytku. Dve osobné vízie Panny Márie však Kristína zaznamenala aj v sne. Zjavenie Panny Márie na obrazovke videli a dosvedčovali aj iní očití svedkovia.

Jednotlivé úkazy Kristína vnímala aj ako *symbolické posolstvá*, ktorým sa snažila porozumieť. Keďže to nie vždy zvládla vlastnými silami, k interpretácii aj k potvrdeniu pravosti zjavení vždy najskôr prizvala osoby z interného prostredia (švagriná, manžel, priateľka), ale aj nenáboženské a náboženské authority z majoritného prostredia (kostolníčka, katechéta, miestny farár a iné). Miesto zjavenia Panny Márie na omietke steny v príbytku, aj vlastnoručne vymodelovanú kaplnku so soškou Panny Márie na tejto stene si nechala vysvätiť.

Za príznakové považujem, že Kristína vo výpovedi pomerne často používala etnický kód, v tomto zmysle všetkých „Bielych“ (Nerómov) považovala za hierarchicky konfirmačne nadradenú autoritu vzhľadom na osoby z jej „interného“ (rómskeho) prostredia. Zaujímavým momentom rozprávania s etnickým príznakom bolo miesto, kde Kristína hovorí, že Panna Mária sa s ňou rozpráva po slovensky, ale Kristína je odpovedá v rómčine. Podobne sa Kristína modlí „predpísané modlitby“ Otčenáš a Zdravas v slovenčine,⁵⁹ ale osobné prosby a poďakovania Bohu adresuje v rómčine.

59 Na moje požiadanie sa však Kristína dokázala obe modlitby pomodliť plynule v rómčine.

Jedným z posolstiev zjavenia, ktoré jej pretlmočnili „Bieli“, pričom ona si túto interpretáciu osvojila, bola výzva na osobnú evanjelizáciu miestnych Rómov („naučiť miestnych Rómov modliť sa“). Z jej výpovede cítiť určité *sklamanie*, jednak zo spôsobu náboženského prežívania miestnych Rómov a jednak z *neprijatia* „Jej zjavenia“ („sa mi smejú“). Kristína na viacerých miestach výpovede na znak *konfirmácie pravosti* „svojho zjavenia“ zdôraznila fakt, že jej zjaveniu uverili viacerí „Bieli“ („chodili sa sem modliť“). Ďalším konfirmačným prvkom v jej výpovedi boli sprievodné zjavenia, v ktorých Boh komunikoval s členmi jej rodiny, pričom potvrdil pravosť jej osobného zjavenia Panny Márie. Významnú úľavu jej prinieslo aj stretnutie s inou vizionárkou [Iveta z Litmanovej], ktorá (podľa Kristíny) potvrdila pravosť jej zjavenia.

Mimoriadne zaujímavý je Kristínin podrobný a etnicky zafarbený opis výzoru Panny Márie a Ježiša. Odlišnosťou opisu od bežne dostupných vyobrazení Krista i Márie Kristína tiež nepriamo zvýznamňuje a verifikuje svoju osobnú výpoveď. Z Kristíniného rozprávania je tiež možné nepriamo usudzovať, že zjavenie jej osobne prinieslo aj určité *výnimočné schopnosti* („veštenia“ iným osobám) a Kristína mu pripisuje tiež svoje *zázračné uzdravenie* z ťažkého zápalu pľúc. Vďaka zjaveniu Kristína tiež dokázala zastaviť prívalový dážď, ktorý hrozil, že priniesie ďalšiu záplavu. Jedným z hlavných dôsledkov zjavení tiež bolo zintenzívnenie osobnej viery a účasti na cirkevných podujatiach (účasť na púťach) a v neposlednom rade i zintenzívnenie pozitívnych kontaktov s majoritou.

4.1 Primárna a sekundárna analýza ako forma diskusie

Ako ukázali induktívne koncipované kódy v prvom cykle kódovania, Kristínina výpoveď o zjavení je pretkaná primárne *emóciami* (strach, zmätok, radosť, dojatie, bázeň, vyvolenosť...), odkazmi na *hodnotový systém* (viera, veštenie, zázraky) a *postoje* (konfirmácia zjavenia alebo jeho negovanie, privolávanie autorít, latentný konflikt s miestnymi Rómami). Pri tomto type výpovede (emotívna, hĺbková a podrobná výpoveď o osobnom zjavení) sa ukazuje ako efektívne použiť už v prvom cykle kódovania *afektívne metódy*, ktoré sú priamo zamerané na vystihnutie emócií, hodnotového systému a postojov.

Frekvenciu zastúpenia jednotlivých kódov *v prvej časti výpovede* s ohľadom na emočné a hodnotové kódy (Saldaña 2016) sumarizuje Tabuľka 1:

Tabuľka 1

<i>Kód</i>	<i>Frekvencia</i>
(ZJAVENIA)	(7)
- hlavné zjavenie (2x zjavenie, 1x zmiznutie)	3
- sprievodné zjavenia (Ježiš, kríž, ruženec, písmená)	4
(EMÓCIE)	(5)
- neporozumenie	1
- strach	1
- sebapotvrdzovanie	2
- plač	1
(HODNOTOVÝ SYSTÉM)	(7)
- veštenie	1
- viera	4
- zastavenie povodne	1
- zázračné uzdravenie	1
(POSTOJE)	(10)
- odmietnutie (interné)	3
- prijatie/konfirmácia (interná)	2
- prijatie/konfirmácia (externá)	5

Z uvedenej prvostupňovej analýzy vyplýva, že kľúčovým momentom Kristíninej spontánnej výpovede o zjavení nebolo ani tak zjavenie samotné (7x) ako skôr snaha o uznanie pravosti „Jej zjavenia“ (10x). Ďalším kľúčovým momentom bol veľmi silno zastúpený etnický kód, pričom sa Kristína viac cítila byť prijatá „externými“ autoritami („Bieli“) ako internými členmi komunity (miestni Rómovia).⁶⁰ Ďalším tematicky častejšie zastúpeným motívom boli dôsledky zjavenia na Kristínin hodnotový a svetonázorový systém (7x). Z emócií rezonovali skôr negatívne

60 Autorka zdrojové dáta z tohto rozhovoru použila aj na interpretačnú analýzu v širšom kontexte mariánskych zjavení v postkomunistickvej Európe (Zachar Podolinská 2019a). V tomto kontexte autorka Kristínin príbeh interpretovala ako exemplárnu ilustráciu najčastejšieho osudu „privátnych zjavení“, ktoré neuspjú na ceste *z periférie do centra*, teda neprekročia primárny kruh najbližšej rodiny či komunity a nedosiahnu kolektívne uznanie. Príbeh Kristíny ako sociálne vylúčeney vizionárky rómskeho pôvodu je príznakový nielen snahou o internú a externú konfirmáciu zjavenia, ale aj vyššou frekvenciou používania etnického kódu, čo naznačuje nielen intenzívnu snahu informátorky o uznanie pravosti jej zjavenia širším okolím, ale aj o dosiahnutie (aspoň) *marginálnej centrality a symetrie v zmysle etnickej identity* (viac v Zachar Podolinská 2019b).

(strach, neporozumenie, plač), pričom, prekvapivo, mali najmenší počet výskytu (5x). Ak by sme však okrem emočných, postojových a hodnotových tematických skupín kódov vzali do úvahy aj kódy zamerané na nejakú formu reakcie či aktérstva a následne do nej zaradili jednotlivé parciálne kódy – obielenie steny, modlenie sa (3x), postavenie kaplnky, zloženie sľubu, privolanie externej autority (3x), privolanie internej autority (2x), externá interpretácia (3x), interná interpretácia (2x), hľadanie príčin zjavenia, svedčenie medzi Rómami, atď. – vznikla by nám ďalšia veľmi početná tematická skupina (17x). Tento výsledok by naznačoval výraznejšie zvýšenie „reaktívnosti“ osoby so zjavením aj jej bezprostredného i širšieho okolia ako priamy dôsledok zjavenia. Táto tematická skupina kódov je však najviac arbitrárna, čo je pri váhovaní výsledkov počtu výskytov kódov v tejto skupine potrebné mať na pamäti.

S ohľadom na metodologické výzvy, s ktorými sa pri kvalitatívnych výskumoch i následných kvalitatívnych analýzach stretávame, som považovala za potrebné i metodologicky prínosné pred samotnou analýzou a interpretáciou čo najtransparentnejším spôsobom priblížiť nielen svoj zdrojový materiál, ale i čiastkové spôsoby uvažovania; týka sa to najmä priblíženia spôsobu tvorby kódov, sekvenčného poradia odsekov a viet, vyznačovanie krátenia a približovanie situačného kontextu vrátane sprievodných prerušení rozhovoru. S prihliadnutím na vyššie uvedené by som sa na tomto mieste predsa len pokúsila o náčrt možnej generalizácie v podobe veľmi jednoduchej druhostupňovej analýzy,⁶¹ ktorá zoradí induktívne tvorené kódy oboch častí do rámcovej tematickej štruktúry.

Rad kódov z oboch častí rozhovoru (spontánne rozprávanie o zjavení) v originálnom sekvenčnom slede: (1) videnie = zjavenie, (2) emócia (neporozumenie) – interné neprijatie (odmietnutie rodinou), (3) privátne prijatie zjavenia (bez racionálneho porozumenia) + reakcia, (4) privolanie externej autority,⁶² externá konfirmácia a externá interpretácia – etnický kód – návrat zjavenia, (5) sprievodné zjavenia + etnický kód, (6) externá konfirmácia – viera + reakcia + etnický kód, (7) sľub = záväzok + reakcia, (8) zmiznutie zjavenia – emócia (ľútosť), (9) externá autorita – externá interpretácia poslania ako dôsledok zjavenia – viera + etnický kód – emócia (sebapotvrzovanie) + reakcia, (10) reakcia (hľadanie príčiny zjavenia), (11) postupnosť zjavovania – interná autorita, interná konfirmácia a interná interpretácia – sprievodné znamenia, (12) dôsledok zjavenia (veštecké schopnosti), (13) dôsledok zjavenia (zastavenie povodne), (14) dôsledok zjavenia (zázračné uzdravenie), (15) interné neprijatie zjavenia (komunita miestnych Rómov) + emócia (sebapotvrzovanie), (16) modlenie k Panne Márii a Ježišovi + etnický kód,

61 V tomto bode by sa dali robiť druhostupňové analýzy viacerého druhu (napr. na základe frekvencie výskytu, alebo emočného či postojového naladenia, sekvenčná analýza asociačného radenia tematických prvkov, atď.).

62 V zmysle z externého prostredia vzhľadom na rómsku komunitu.

(17) dôsledky zjavenia (zintenzívnenie osobnej viery), (18) povodeň ako zjavenie, (19) sľub = záväzok (kaplnka a „obrátene“), (20) sprievodná vízia: vízia Panny Márie v spánku, (21) emócia (strach) + etnický kód, (22) druhá vízia, externá autorita a povolanie na evanjelizáciu Rómov („nepravá viera“) + etnický kód, (23) vyvolenosť a „pravá viera“, (24) zintenzívnenie náboženského prežívania: púte, (25) opis výzoru Panny Márie + etnický kód, (26) odmietavé reakcie komunity + etnický kód, (27) externá náboženská autorita – externá konfirmácia, (28) asociácia s vodou/prameňom, (29) intenzita náboženského praktizovania + etnický kód, (30) miestna náboženská autorita, (31) externá konfirmácia zjavenia – kontakt s inou osobou, ktorá tiež mala zjavenie, (32) záväzok (kaplnka), (33) voda/prameň, (34) externá konfirmácia pravosti zjavenia a sprievodné zjavenia iným osobám – etnický kód – emócia (dojatie), (35) vystupovanie v Detve na folklórom festivale, (36) vyvolenosť od Boha, chudoba – emócia + interakcia, (37) zjavenie Panny Márie na televíznej obrazovke.

Ak okrem v prvom cykle kódovania vytvorených kódov zohľadníme aj situačný kontext, ako aj zápisky výskumníčky v terénnom denníku (minulosť) a spomienkové zážitky a pocity výskumníčky (súčasnosť), môžeme sa v rámci sekundárnej analýzy pokúsiť o vytvorenie tematickej štruktúry zoradenej v (kauzálny) logickom a chronologickom poradí:

1. Vznik a priebeh zjavenia:

- 1.1 nevšedný úkaz a jeho interpretácia v náboženskom kóde = zjavenie,
- 1.2 zjavenie ako nestabilný proces (sprievodné zjavenia a znamenia, miznutie a opätovné zjavovanie),
- 1.3 opis zjavenia na základe etnického kódu (ako súčasť konfirmácie pravosti): detailný opis „skutočného“ výzoru;

2. Postoj k zjaveniu: prijímanie/odmietanie/indiferentnosť:

- 2.1 prijímanie zjavenia ako procesu,
- 2.2 rôzne úrovne prijímania zjavenia: individuálna, rodinná, interná komunita, širšie prostredie,
- 2.3 motív odmietania uznania pravosti (na rôznych úrovniach),
- 2.4 potreba konfirmácie pravosti zjavenia: interné (rodina, komunita) a externé autority (kňaz, starosta, médiá, majorita), pričom sa využíva aj etnické kódovanie („Bieli“ verzus „Rómovia“);

3. Emócie:

- 3.1 zjavenie ako zdroj silných ambivalentných emócií (radosť, strach, vyvolenie, vylúčenie, dojatie atď.);

4. Príčina zjavenia:

- 4.1 Hľadanie (logických) príčin zjavenia (privátne, rodinné, komunitné...);

5. Snaha porozumieť posolstvu zjavenia;

6. Zjavenie ako záväzok (sľub):

- 6.1 svedčenie o zjavení, záväzok o urobení kaplnky, záväzok o evanjelizácii Rómov;

7. Dôsledky zjavenia (nepriama konfirmácia):

- 7.1 ďalšie zjavenia, zázračné úkazy, zázračné schopnosti, zázračné uzdravenie, zmena správania, zintenzívnenie náboženského prežívania,
- 7.2 asociácia s vodou (prameňom), ktorý (podľa K.) vytryskne pri ďalšom zjavení spod sošky Panny Márie.⁶³

Z môjho uhla pohľadu je pozoruhodné, že tento náčrt nosných tém analyzovanej výpovede o zjavení do istej miery korešponduje s rámcovo načrtnutými nosnými témami z tematickej rešerše mediálnych správ o zjavení – viď tematické prvky (a) až (j), ktoré sú všetky neskoršieho dáta ako Kristínina výpoveď. Z nich ako spoločné najsilnejšie rezonujú motívy: interpretácia nezvyčajných udalostí náboženským kódom, ambivalentné pocity, interné prijatie, vyhľadávanie externých a interných autorít na konfirmáciu zjavenia, hľadanie príčiny zjavenia, hľadanie posolstva zjavenia, vyplynutie záväzku a sprievodné zjavenia.

Domnievam sa, že tento pracovný náčrt môže v budúcnosti poslúžiť na prípadnú tematickú alebo interpretačno-fenomenologickú analýzu väčšieho korpusu kvalitatívnych výpovedí o zjaveniach (v rómskom i nerómskom) prostredí. V takom prípade by bolo nepochybne veľmi zaujímavé sledovať používanie etnického kódovania v závislosti od etnicity rozprávača. Tu stručne predostreté náčrty primárnej a sekundárnej analýzy sú, ako som autoreflexívne upozornila v úvode príspevku, autorsky subjektívne a osobne si plne uvedomujem ich arbitrárnosť.⁶⁴ Preto ich uverejňujem v časti, kde zvyčajne býva diskusia. Širšie platné témy i závery je možné koncipovať len komparovaním väčšieho počtu interview, čo nie je náš prípad.

5. Závery

Počas svojich výskumov v rokoch 2006, 2007, 2010 a 2011 som sa stretla s viacerými privátnymi zjaveniami Panny Márie medzi Rómami v regióne východného Slovenska. V tomto smere si dovoľím konštatovať, že každé zjavenie, resp. rozprávanie o zjavení, je osobitým príbehom, v ktorom sa niekedy celkom nevyzná ani jeho rozprávač/-ka.⁶⁵ Niekedy sa dokonca zdá, akoby sa „zjavenie

63 Zaradenie vodného prvku (vytrysknutie prameňa) do podtém je diskutabilné. Počas riadeného interview sa mi nepodarilo celkom pochopiť, ako presne je voda asociovaná s Kristíniným zjavením Panny Márie. Na základe jej rozprávania o prameni v Litmanovej, kde bola na púti a často opisovala miestny prameň ako očisťujúci až zázračný („oni sa pri ňom modlia, voda zastane a potom už ide a odnáša všetky ich hriechy“), je možné, že Kristína má všeobecnejšiu asociáciu prameňa/vody so zjavením Panny Márie a preto očakáva objavenie prameňa/vody aj pri soške Panny Márie vo svojom príbýtku.

64 Ako uvádzajú Herzog, Handke a Hitters, kvalitatívna analýza si vyžaduje relatívne veľkú mieru individuálneho posudzovania a subjektívneho rozhodovania, preto je veľmi dôležité, aby sme transparentne a jasne vysvetľovali všetky metodologické kroky a postupy, ktoré pri analýze aj interpretácii ako autori robíme (2019: 5).

65 V zmysle chronológie, logickej príčiny či kauzálnej následnosti atď.

vždy nanovo zjavovalo“ prostredníctvom aktuálneho rozprávania o ňom. Samotné rozprávanie o zjavení generuje v rozprávačovi istú náladu a emóciu, ktorú je možné pozorovať nielen z intonácie reči, ale i postoja tela či zmien črt tváre (pokľaknutie, prežehnanie, zopnutie rúk do modlitebného gesta, očný kontakt s miestom zjavenia, plač alebo naopak rozjasnenie a preduchovnenie črt tváre). Veľmi často som sa stretla aj s pocitmi strachu a bremena, ktoré zjavenie dotknutým osobám a ich rodinám prinieslo.

Zjavenie tak nie je jednorazový akt; skôr ide o multidimenzionálny jav pretkaný emóciami, schopný nanovo vyvolávať v očitých svedkoch, ale aj v poslucháčoch, silné emócie spájané s náboženskými prejavmi.

Pre mňa ako autorku bolo stretnutie sa s ľuďmi, ktorí rozprávali o svojich osobných zjaveniach priamo na mieste týchto zjavení, veľkou emočnou výzvou.⁶⁶ V prípade tohto stretnutia som sa na mnohých miestach stala aktívnou aktérkou nielen v zmysle dialogického vstupu, ale i svojím konaním súvisiacim s emočným pohnutím či s potrebou balansovať sociálne a postojové asymetrie.

S nie menšou výzvou som sa borila pri rozhodnutí, ako o svojom výskume tohto zjavenia písať. Napokon som sa rozhodla sprostredkovať čitateľovi čo najplastickejšie opisy z jednotlivých úrovní zachytenia situácie bez toho, aby som sa ich pokúšala (príliš) autorsky jednotiť do jednoliateho a logikou výskumníka preusporiadaného zmysluplného obrazu. Okrem samotnej kvalitatívnej analýzy tak bolo mojím cieľom sprístupniť čo najviac zdrojových dát a zachytiť (nechať počuť) čo najviac hlasov, vrátane priblíženia výskumnického a situačného kontextu a aktérskych intervencií, a následne čo najtransparentnejšie ukázať kroky a postupy, ktoré som používala pri analýze a interpretácii.⁶⁷

Domnievam sa, že som tak ponechala dostatok priestoru čitateľovi, aby „viacerými očami“ uvidel skúmanú situáciu, aby si vypočul viaceré paralelné hlasy a mohol tak kontrolovať jednotlivé kroky analýzy a porozumieť, ako som dospela k svojim rámcovým zovšeobecneniam. Verím, že čitateľ má dostatok podkladov na to, aby autorsky dovŕšil tvorbu tohto textu jeho prečítaním, premyslením a precítením a stal sa tak producentom vlastného etnografického poznatku.

66 V tomto smere veľmi pekne ďakujem Kristíne aj všetkým, ktorí sa mi úprimne zdôverili so svojimi náboženskými aj inými zážitkami. Moje podakovanie tiež patrí prof. Elene Marushiakovej zo St. Andrews University v Škótsku za prečítanie rukopisu a cenné pripomienky, ktoré mi obratom poskytla k rukopisu tejto štúdie.

67 Ďakujem dvom anonymným recenzentom za dôkladné prečítanie rukopisu štúdie a mimoriadne cenné komentáre a rady, ktoré mi pomohli dokončiť rukopis do publikovanej podoby.

Literatúra

- Bachtin, M. M. 1988. *Estetika slovesnej tvorby*. Bratislava: Tatran.
- Begold, J., Thomas, S. 2012. Participatory Methods: A Methodological Approach. *Forum: Qualitative Social Research* 13 (1): art. 30.
- Boyatzis, R. E. 1998. *Transforming qualitative information. Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Braun, V., Clarke, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 77–101.
- 2013. *Successful Qualitative Research: A practical Guide for Beginners*. London: Sage.
- 2016. (Mis)conceptualising themes, thematic analysis, and other problems with Fugard and Potts' sample-size tool for thematic analysis. *International Journal of Social Research Methodology* 19 (6): 739–743.
- Clarke, V., Braun, V. 2013. Teaching thematic analysis: Overcoming challenges and developing strategies for effective learning. *The Psychologist* 26 (2): 120–123.
- 2014. Thematic analysis. In: Teo, T. (ed.). *Encyclopedia of critical psychology*. New York, NY: Springer Science + Business Media, 1947–1952.
- Clifford, J. 1983. On Ethnographic Authority. *Representations* 1 (2): 118–146.
- Dwyer, K. 1982. *Moroccan Dialogues*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Erdiaw-Kwasie, M. O., Acheampong, M. Y. 2018. Empowerment and community salience in multi-party collaboration: empirical lessons for development planning. *Development in Practice* 28 (7): 932–942.
- Herzog, Ch., Handke, Ch., Hitters, E. 2019, v tlači. Analyzing Talk and Text II. Thematic Analysis. In: Van den Bulck, H., Puppis, M., Donders, K., Van Audenhove, L. (eds.). *The Palgrave Handbook of Methods for Media Policy Research*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hollway, W., Jefferson, T. 2000. *Doing qualitative research differently*. London: Sage.
- Joffe, H., Yardley, L. 2004. Content and thematic analysis. In: *Research methods for clinical and health psychology*. London: SAGE publishing, 56–68.
- Johnson, R. R. 1997. Audience involved: Toward a participatory model of writing. In: *Computers and composition* 14 (3): 361–376.
- Krippendorff, K. 1980. *Content analysis an introduction to its Methodology*. London: SAGE publishing.
- Mayring, P. 2010. Qualitative Inhaltsanalyse. In: Mey, G., Mruck, K. (eds.). *Handbuch Qualitative Forschung in der Psychologie*. Wiesbaden: VS Verlag, 601–613.
- Mann, A. B. 1988. Obyčaje pri úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. *Slovenský národopis* 36 (1): 192–202.

- 1993. Vartovanie pri mŕtvych u Rómov na Slovensku. In: Krekovič, E., Podolinská, T. (eds.) *Kultové a sociálne aspekty pohrebného rítu od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava, 81–88.
- Podolinská, T. 2007. Čokoládová Mária – „rómske kresťanstvo“ na Slovensku. *Etnologické rozpravy* 14 (1): 50–75.
- 2009. Koho Boh? O kultúrnej aproximácii kresťanstva medzi Rómami na Slovensku. In: Grešková, L. (ed.). *Pastorácia Rómov (Hľadanie rómskeho Boha)*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 73–110.
- 2014. Whose Mary?: The Virgin Mary as an ethnic, cultural and religious marker among the Roma in Slovakia. In: *Gebrochene Kontinuitäten: Transnationalität in den Erinnerungskulturen Ostmitteleuropas im 20. Jahrhundert*. Köln: Böhlau Verlag, 146–165.
- Saldaña, J. 2016. *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage Publication.
- Schreier, M. 2014. Qualitative content analysis. In: Flick, U. (ed.). *The Sage handbook of qualitative data analysis*. London: Sage, 170–183.
- Slocun, N. 2003. Participatory Methods Toolkit. King Baudorin Foundation, viWTA, UNU/CRIS. Dostupné z: www.kbs.frb.be [cit 2019-08-08].
- Smith, J. A. (ed.). 2015. *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods*. London: Sage.
- Smith, J. A., Osborn, M. 2007. Pain as an assault on the self: An interpretative phenomenological analysis of the psychological impact of chronic back pain. *Psychology and Health* 22: 517–534.
- Smith, J. A., Flowers, P., Larkin, M. 2009. *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. London: Sage.
- Tobin, J. J. 1988. Visual anthropology and multivocal ethnography: A dialogical approach to Japanese preschool class size. *Dialectical Anthropology* 13 (2): 173–187.
- Voropaj, T. S. 2002. Človek vo svete slova: Michail Michajlovič Bachtin (1895–1975). *Filozofia* 57 (9): 651–666.
- Zachar Podolinská, T. 2019a. Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe. In: Zachar Podolinská, T. (ed.). *Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe*. Bratislava: VEDA, IESA SAS, 16–55.
- 2019b. 'From Periphery to the Centre': Private Apparition of the Virgin Mary (An In-depth Qualitative Analysis of the Apparition's Narrative with Field Journal Notes). In: Zachar Podolinská, T. (ed.). *Traces of the Virgin Mary in Post-Communist Europe*. Bratislava: VEDA, IESA SAS.